

Brieven van Henriette Roland Holst aan Samuel Bonn

Opvoeding van een dichter uit het arbeidersmilieu

K. Kuijpers

3090566

Nederlandse taal en cultuur: educatie en communicatie

masterscriptie

2011-2012

begeleiders: G. Buelens en F. Stolk

Inhoudsopgave

1. Inleiding	3
1.1 Henriette Roland Holst	4
1.2 Samuel Bonn	6
1.3 Kunstopvatting van Henriette Roland Holst	9
2. Inleiding bij de brieven	12
3. Brieven	13
4. Genoemde gedichten	34
5. Uitgegeven werken van Samuel Bonn	61
6. Bibliografie	61

Foto uit het archief van IISG, met van links naar rechts Jacobs, Tingen (?), Last, Bonn, Van Leeuwen en De Jongh.

1. Inleiding

Tegenwoordig is Samuel Bonn niet bekend, maar in zijn tijd had hij een zekere bekendheid. Hij heeft meerdere dichtbundels uitgebracht en hij heeft regelmatig gepubliceerd in toonaangevende tijdschriften als *De Nieuwe Tijd* en *De Gids*. Hij behoorde tot de kring van Henriette Roland Holst en Herman Gorter. Als je zijn werk leest, is het misschien ook niet heel erg vreemd dat niemand hem meer kent. Zijn gedichten zijn toch wel erg gebonden aan het politieke klimaat van toen. Hij schreef vooral over de slechte arbeidsomstandigheden en de op handen zijnde maatschappelijke omwenteling van het kapitalisme naar het socialisme. Ook in zijn tijd was niet altijd iedereen even enthousiast. Zijn verdienste in die tijd was toch vooral dat hij een van de eerste socialistische dichters was die ook echt uit het arbeidersmilieu kwam.

Henriette Roland Holst had wel goede hoop voor hem. Ze schreef hem: "Ik geloof wel dat u aanleg hebt en misschien eens wat goeds zult kunnen maken." Ze vond zijn talent niet heel groot, maar zei: "U hebt een, wel niet grootsch of diep, maar onmiskenbaar talent, een gaaf van echte zangerigheid, om dat te zien heeft men b.v. maar één kouplet van uw meiliedje te lezen. En u bent misschien de eerste uit de arbeidersklasse voortkomende in Holland die vrij is van de oude retoriek en zijn gevoel persoonlijk kan zeggen. En u hebt natuurlijk het directe arbeiders-sentiment." Ze is niet blind voor zijn tekortkomingen en wijst hem daar ook regelmatig op en geeft hem adviezen hoe hij zijn werk zou kunnen verbeteren. Ze werpt zich op als zijn mentor.

Deze rol heeft ze vaker gespeeld. In de tijd dat ze met Bonn correspondeert, is ze ook de mentor van Henk Sneevliet. Zij begeleidt Bonn op een ander vlak dan Sneevliet, bij Sneevliet gaat het puur om de politiek en bij Bonn om de gedichten. De briefwisseling tussen Henriette Roland Holst en Henk Sneevliet is uitgegeven door Nico Markus¹. Later heeft ze ook geschreven met J.S. Sjollema, ook deze briefwisseling is gepubliceerd, samen met de brieven van haar man Rik Roland

¹ Markus, N. 'Waarom schrijf je nooit meer?' Briefwisseling Henriette Roland Holst – Henk Sneevliet, Stichting beheer IISG, Amsterdam, 1995

Holst, door Louk Tilanus². In deze brieven geeft ze niet echt adviezen aan Sjollema, aan Bonn wel. Ze heeft altijd met veel (aankomend) kunstenaars gecorrespondeerd, soms alleen over persoonlijke zaken, maar vaak ook over kunst.

In de brieven aan Samuel Bonn komt het vaak tot een botsing tussen haar ideeën over het socialisme en haar ideeën over goede kunst.

1.1 Henriette Roland Holst

Henriette Roland Holst is geboren op 24 december 1869 als Henriette Goverdine Anna van der Schalk te Noordwijk. Ze is de middelste van drie kinderen; zij heeft een oudere broer en een jongere zus. In juni 1892 verongelukken haar vader en haar zusje. Haar moeder overlijdt op 3 april 1914, haar oudste broer op 24 juni 1944. Op 16 januari 1896 trouwt ze met Richard (Rik) Roland Holst, die ze in 1892 heeft ontmoet op een huldigingsavond. Ze leert hem beter kennen bij Albert Verwey thuis, die ze met zijn vrouw Kitty in 1890 leerde kennen. Via Verwey raakt ze ook bevriend met Jan Toorop. Henriette Roland Holst schreef al van jongs af aan gedichten, maar haar eerste sonnettencyclus schreef ze voor Toorop. Verwey stimuleert haar dichterschap. In 1893 leert ze Herman Gorter kennen, met wie ze tot zijn dood in 1927 bevriend blijft.

Tot haar huwelijk met Rik Roland Holst woont ze bij haar moeder op Lindenhof te Noordwijk, na haar huwelijk verhuist ze naar 's-Graveland. In 1903 verhuist het echtpaar Roland Holst van het huis Schoonoord te 's-Graveland naar een villa in Laren. Deze villa is door Berlage ontworpen. Naast het huis in Laren hebben ze ook een villa op de Buissche Hei bij Zundert, de Angorahoeve. Deze villa had de moeder van Henriette Roland Holst voor hen laten bouwen nadat zij het landgoed de Buissche Hei van haar moeder had geërfd in 1899. Het echtpaar Roland Holst brengt hier vanaf 1900 elk jaar verscheidene weken door en ontvangt hier geregeld vrienden, waaronder Gorter met zijn vrouw (Etty, E., 1997, blz. 162). De eerste brief aan Samuel Bonn is geschreven toen Henriette Roland Holst nog in 's-Graveland woonde, de brieven daarna zijn bijna allemaal verstuurd vanuit Laren of Zundert. Het

² Tilanus, L., *Leermeester en leerling: de brieven van R.N. Holst aan J.S. Sjollema: met vijf brieven van Henriette Roland Holst-Van der Schalk*, Zutphen: museum Henriëtte Polak, 2005

echtpaar blijft tot 1918 in Laren wonen, dan verkopen ze hun huis met de bedoeling permanent op de Buissche Hei te gaan wonen (Ety, E., 1997, blz. 399). In 1922 kopen ze een villa in Bloemendaal om de winters door te brengen. Deze villa verkoopt Henriette Roland Holst in 1939, vlak na het overlijden van Rik Roland Holst op 31 december 1938. Ze heeft dan nog wel de Angorahoeve waar ze 's zomers verblijft, de rest van het jaar verblijft ze tot haar dood in 1952 in pensions.

Op aanraden van Gorter leest Henriette Roland Holst in 1896 *Das Kapital* van Karl Marx, wat het begin wordt van haar politieke carrière. Ze voelt zich aangetrokken tot het marxisme en in 1897 treedt ze samen met Gorter en haar man toe tot de Sociaal-Democratische Arbeidspartij (SDAP). Ze zal tot het eind van haar leven een socialiste zijn, hoewel niet altijd lid van een politieke partij. Ze is tijdens haar leven redacteur bij verschillende tijdschriften, zoals bij *De Nieuwe Tijd*, *De Zaaier* (later *De Jonge Garde*), *Het Weekblad*, *De Communistische Gids*, *Wetenschappelijk Maandschrift van de Communistische Internationale*. Ze is lid van de SDAP, SDP en CPN. Naast redacteurswerk levert ze ook bijdragen aan deze tijdschriften, daarnaast schreef ze voor *Het Volk*, *De Tribune* en vele andere tijdschriften en kranten. Naast haar eigen drukke werkzaamheden maakt ze ook tijd vrij om beginnende kunstenaars en beginnende politici te steunen. Ze zal tot het einde van haar leven blijven schrijven.

Met Samuel Bonn correspondeerde ze van januari 1903 tot en met augustus 1917. Dit was voor haar een roerige tijd. Op politiek vlak gebeurde er veel en ze was veel op reis, zowel voor politieke zaken als privé. Ze verwijst hier af en toe naar in haar brieven, zoals in brief 7: "Ik kwam pas van morgen terug van een verblijf van ruim 6 weken in 't buitenland..." Alleen in brief 10 heeft ze echt over haar drukke werkzaamheden: "...ik ben op het oogenblik eenigzins gejaagd door het velerleie werk dat steeds te doen valt en de groote verantwoordelijkheid die mijn positie in de partij mij tegenswoordig oplegt;..."

In brief 27, de laatste brief die ze aan Samuel Bonn schrijft, heeft ze het wel over de problemen tussen de marxisten en de gematigder socialisten in de SDAP. Maar over het algemeen schrijft ze hem weinig over politiek, haar brieven gaan vooral over zijn gedichten, met name over wat hij zou kunnen verbeteren en waar hij op moet letten, en zijn gezondheid.

1.2 Samuel Bonn

Samuel Bonn is op 5 februari 1881 geboren te Amsterdam als Salomon Bonn. Zijn ouders zijn Marcus Bonn en Catharine Spijer. Op 10 december 1908 trouwt hij op 27-jarige leeftijd met de 33-jarige Vrouwtje Kaas, die al een keer getrouwd geweest is met Maurits Hegt, van wie ze 10 februari 1908 is gescheiden³. Met Vrouwtje woont Bonn in Hilversum, waar ook de moeder van Henriette Roland Holst woont. Henriette Roland Holst en Samuel Bonn spreken soms af bij haar moeder.

Uit het huwelijk met Vrouwtje en Samuel komt een kind, Herman Richard Bonn, geboren op 16 maart 1911. Vrouwtje overlijdt op 28 maart 1911⁴, acht dagen na de geboorte van hun zoon. Op 25 maart 1915 hertrouwt Bonn met Schoontje Lisser. Zij krijgen een zoon, Markus Simon Bonn, op 22 augustus 1919⁵. Samuel Bonn overlijdt op 14 augustus 1930 te Amsterdam.

Bonn is schoenmakersknecht, coupeur en boekhandelaar⁶. Hij heeft het niet breed en vraagt in 1909 C.S. Adama van Scheltema zelfs een keer om financiële steun. Scheltema verwijst hem via Henriette Roland Holst en Gorter, die allebei toen al met Bonn correspondeerden, door naar de schrijvervakvereniging. Gorter stelt hem voor om 'reiziger' te worden voor *De Nieuwe Tijd*. (Tibbe, 2000, blz. 56) Bonn verkoopt inderdaad een tijdlang al reizend socialistische werken. Naast zijn werk is Bonn druk met propagandatochten voor de SDAP, waar hij lid van is. In 1907 wordt zijn eerste dichtbundel uitgegeven, *Naar het dagen: verzen*. Al voor het verschijnen van zijn eerste bundel worden gedichten van hem gepubliceerd in *De Nieuwe Tijd*, *De Zaaier* en *De XXe eeuw*. Ook *De Gids* publiceert gedichten van Bonn. Tussen 1910 en 1912 ligt Bonn meerdere keren langdurig in het ziekenhuis. Tijdens zijn ziekbed springt de familie Roland Holst bij. Richard Roland Holst organiseert steunacties en doneert regelmatig geld aan Bonn. (Tibbe, 2000, blz. 56) Ondanks zijn ziek zijn geeft Bonn in deze periode drie dichtbundels uit, in 1910 "*Wat zang en melody*", in 1911 *Een bonte*

³ <http://www.genlias.nl/nl/searchDetail.jsp?val=0&xtr=15364619&vgr=1>

⁴ <http://www.genlias.nl/nl/searchDetail.jsp?val=1&xtr=25666417&vgr=4>

⁵ Archiefkaart 5422-0158-0840, stadsarchief Amsterdam.

⁶ zie noot 3 en <http://www.genlias.nl/nl/searchDetail.jsp?val=3&xtr=22741629&vgr=1>

vlucht en in 1912, na het overlijden van zijn vrouw, *Immortellen: verzen*. Zijn volgende bundel komt uit in 1917, *Maria's bruidzang*. Dit is de eerste bundel waarbij Henriette Roland Holst niet geholpen heeft, zoals blijkt uit brief 27: "Het spijt mij dat ik u moet schrijven, ditmaal niet te kunnen doen wat ge van mij verzoekt.(...) het is niet meer dan billijk dat een der socialistische dichters, die geheel vrij zijn van werken voor de beweging(...)nu eens het doorzien van uw bundel op zich nemen." Er volgen nog drie dichtbundels, in 1919 *Zangen van hoop: gedichten*, in 1924 *Jonge mei: verzen* en zijn laatste bundel, *Gewijde liederen*, verschijnt in 1926.

Hij is de eerste arbeidersdichter in de Nederlandse Letterkunde. (Stuiveling, 1936, blz. 61) Dit is dan ook zijn belangrijkste verdienste. Zijn gedichten zijn al snel vergeten, hoewel hij publiceerde in verschillende tijdschriften en meerdere gedichtenbundels heeft uitgegeven. G. Stuiveling zegt hierover: "Bonn's begaafdheid was geringer dan zijn vrienden hebben gemeend; zijn wel zangerige maar nimmer diep geïnspireerde versjes zijn dan ook snel verouderd en niet eens ten onrechte reeds vrijwel vergeten."(Stuiveling, 1936, blz. 61)

Als eerste, ook nog Joodse, arbeidersdichter, is hij wel belangrijk geweest in cultureel-historisch opzicht, wat ook Stuiveling benadrukt: "...ondanks alle poëtische tekorten, die men niet tot wonderen van ongekunsteldheid moet goochelen, zijn deze kinderlijk-blijde of kinderlijk-strijdvaardige gedichten het bewijs dat de arbeidersklasse zich enigszins begon op te heffen uit de adembenemende verworpenheid, waarin het 19^e eeuwse kapitalisme haar had neergetrapt."(Stuiveling, 1936, 61-62)

Naast Henriette Roland Holst en Herman Gorter toont ook Henri Polak zich positief over Samuel Bonn. Hij schrijft over Bonn: "Bij hem zijn alle elementen van het dichterschap aanwezig en in vele opzichten zijn zij reeds in groote mate tot ontwikkeling gekomen." (Polak, 1918, 754) In zijn stuk schrijft hij alleen over de socialistische gedichten van Bonn, maar hij sluit af met: "..., dat daarbij zeer veel schoons is." (Polak, 1918, 757) Carel Scharren is niet heel positief over Bonn, maar hij ziet wel een toekomst voor hem: "Was zijn werk – het is 't nog zelden – kunst, dan was dat pas in den vollen zin van 't woord 'gemeenschapskunst' voor dezen tijd. Een

te groot gedeelte van dit boekje⁷ echter is nog volstrekt niets... tenzij wellicht wat een fijne vrouw, die ik vroeger nog gekend heb, 'roersels' placht te noemen.(...)

Middelerwijl zit er een zuiver en echt gevoel in dezen kwanten. Dat is de hoofdzaak, waar ook op meer dan één plek talent aanwezig blijkt.(...) Doch, wáárin hij, op een gelukkig oogenblik, reeds nu voortreffelijk slaagt, dat is het populaire strijdvers. Hij staat daarmee dicht bij den arbeider, niet alleen dan Henriette Roland Holst met haar 'Prometheus'(hoe sterk van rhytme dit ook is) maar zelfs dan Scheltema.(...)Dit, gevoegd bij zijn, nog héél jong, maar onmiskenbaar talent, doet als 'socialistisch dichter' iets van hem verwachten." (Scharten, 1907, 169-171)

Bonn was een schoenmakersknecht met alleen lagere school als opleiding. Toch is hij gedichten gaan schrijven, volgens Leo Simons omdat: "Er is een drang naar schoonheid, een besef van schoonheid, een neiging om zelf schoonheid te scheppen in hem gekomen." (*Wat zang en melody*, 1910) Simons schrijft het voorwoord, nadat Henriette Roland Holst Bon had aangeraden Simons hiervoor te vragen.

Zijn gedichten worden niet altijd even goed ontvangen. Roel Houwink schrijft over *Zangen van hoop*: "Hoor ik den naam van Simon Bonn, dan weet ik niet zeker, of 'k van een juist verschenen bundel den kop te prijzen heb ondanks den onooglijken staart, of den staart aan te randen ondanks den fraaijen kop. Bonn's talent staat vast; maar de manifestaties van datzelfde talent doen vaak krampen opkomen in onze handen, en onze oogen overloopen." (Den Gulden Winckel, 19, 1919, blz. 28)

Naast gedichten heeft Bonn ook twee toneelstukjes geschreven: *De Ontwaking* en *De Gelofte*. Deze worden samen uitgebracht in een boekje in 1924 en in 1926 verschijnt er een tweede druk. Uit de brieven blijkt dat hij nog een toneelstuk heeft geschreven, *Het aanstijgende licht*, maar dit stuk is nooit gepubliceerd of opgevoerd (zie brief 8).

⁷ Naar het dagen: verzen, 1907

1.3 Kunstopvatting van Henriette Roland Holst

Uit de brieven van Henriette Roland Holst aan Samuel Bonn komt duidelijk naar voren wat zij belangrijk vindt in een gedicht en waar een goed gedicht aan moet voldoen. Zij probeert haar ideeën over een goed gedicht over te brengen op Samuel Bonn. Dit gaat in tegen haar opvatting dat artistieke vorming van arbeiders nog niet wenselijk was. (Tibbe, 2000, blz. 8) Ze hangt Kautsky⁸ aan, en trekt uit zijn theorie de conclusie dat een nieuwe kunst (socialistische kunst) pas in een nieuwe maatschappij kan ontstaan, en dat kunstzinnige vorming van de arbeiders daarom niet belangrijk was. Kautsky gaat ervan uit dat de overgang naar het socialisme een automatisch proces zal zijn en dat ook de opkomst van socialistische kunst door arbeiders vanzelf goed zou komen. Die kunst zou alleen al door zijn herkomst goed zijn en dus heeft het proletariaat geen opvoeding nodig. (Tibbe, 2000, blz. 43) Maar Henriette Roland Holst wijkt hier in haar correspondentie met Bonn vanaf. Ze stelt zich paternalistisch en bevoogdend op.

Door Samuel Bonns beperkte schoolopleiding heeft hij waarschijnlijk nauwelijks tot geen kennis over de dichtkunst. Aan de ene kant vindt Henriette dit zijn charme en draagt het volgens haar bij tot zijn status als arbeider-dichter. Aan de andere kant probeert ze hem op te voeden zodat hij voldoet aan wat zij een goede dichtkunst vindt.

Al in de tweede brief geeft ze aan dat hij talent heeft, maar dat hij nog veel moet leren voordat hij aan publiceren moet gaan denken: "Ik geloof wel dat u aanleg hebt en misschien eens wat goeds zult kunnen maken, maar dan moet u zeker voorlopig niet denken aan uitgeven. Er is, natuurlijk, veel onrijps en gebrekkigs in uw werk; en het zou zijn u de slechtste dienst bewijzen u aan te moedigen gedichten te publiceeren die naast teekenen van aanleg nog veel zwaks hebben, alleen in de hoop er wat mee te verdienen." (brief 2)

In brief 4 schrijft ze hem dat inspiratie en het consciëntieuze werk belangrijk zijn voor een dichter om iets goeds te schrijven. Dit zal ze vaker aan Bonn schrijven. Ze hamert erop dat hij niet te snel tevreden moet zijn, want "kunst is eindeloos geduldig werken en omwerken." (brief 19) In brief 24 legt ze het nog een keer uit: "een vers

⁸ Karl Kautsky, Praag 1854- Amsterdam 1938, marxist, leider van de Duitse SDP.

moet eerst rijpen in 't onderbewuste voor 't ontstaat- en als 't klaar is moet 't nòg weer een tijd rijpen, voor de laatste finesses. Nooit iets direkt heet uit den oven laten drukken: dat is goed voor kranten- artikelen, niet voor kunst.”

Behalve haar adviezen dat Bonn zijn werk niet moet overhaasten, geeft ze ook raad over het 'rytme' van zijn gedichten. Ritme is erg belangrijk, ritme staat 'voor een levend, natuurlijk taalgebruik dat zich niet teveel aan banden laat leggen door klassieke metrische vormvoorschriften dan wel gepaard gaat met wisselingen in het metrum.' (Tibbe, 2000, blz. 47) Het op deze manier toepassen van ritme zorgt voor een zangerig effect en is een kenmerk van de nieuwe kunst. Die zangerigheid heeft Bonn wel, zoals ze al schrijft in de eerste en vierde brief, maar toch legt ze er nog een paar keer de nadruk op, zowel in algemene adviezen, 'naar de precieze uitdrukking, rytme, enz., te zoeken' (brief 4), als in kritiek, 'Ten derde 't voor mij zeer hinderlijke , telkens voorkomend gebrek aan vastheid in 't rytme, ja aan rytme zelf.' (brief 11)

Een derde punt dat ze erg belangrijk vindt in goede gedichten is dat een beeld gevoeld moet zijn. Ze schrijft in brief 23 over 'Het lied van Izaak': "Dan het eigenlijke slot: dit is het allerswakste (ik bedoel de laatste drie bladzijden). Dit is niet gezien en gevoeld". In brief 24 komt ze hier twee keer op terug als ze dieper ingaat op wat Bonn zou moeten verbeteren aan het gedicht. Tot twee keer toe zegt ze over beeldspraak dat het een ongevoeld of ongezien beeld is. Ze schrijft dat als een beeld ongevoeld of ongezien is door de schrijver, dat het beeld dan ook aan de lezer voorbijgaat. Ze heeft in meerdere brieven kritiek op het taalgebruik van Bonn, naast dat zijn beeldspraak niet altijd even goed is, heeft ze het onder andere over knoeierig taalgebruik, gekke uitdrukkingen en retorisch opgeschroefde stukken.

Al haar adviezen en kritiek moeten leiden tot schoonheid. Esthetiek is voor Henriette Roland Holst erg belangrijk, niet alleen in de kunst, zelfs in haar eigen leven. In brief 11 beschrijft ze dat ze haar enkel heeft verzwikt en zich slecht kan voortbewegen. Ze schrijft dan: "ik zal de typiste laten komen, zoodra ik weer op aestetischer wijze dan met mijn knie op een stoeltje door mijn kamer kan strompelen, want dat is te vernederend om in gezelschap van anderen te doen." In een brief aan Adriaan Roland Holst schrijft ze daarover: "'t Is erg vervelend, en dat gescharrel door huis met je eene knie op een stoeltje waar je achter aan hinkt, doet je aan als bijzonder onaestetisch, dat je je bepaald vernederd voelt." (Roland Holst, 1990, blz. 41) Ze

trekt de lijn van schoonheid zover door, dat ze zich vernederd voelt als ze iets niet esthetisch vindt en dan ook geen vreemden om zich heen wil hebben die dat kunnen zien.

Haar ideeën over schoonheid probeert ze over te dragen op Samuel Bonn. Toch accepteert ze ook werk van Bonn dat niet aan haar normen voldoet. Zo schrijft ze in brief 14: “Misschien hebt ge wel betere gemaakt maar wanneer het goed wordt voorgelezen zal het toch zeker op de volksvergadering zijn werking doen, en dat is voor propagandistische poëzie toch het voornaamste.” Bonn, als socialistisch dichter, hoeft dus niet altijd ‘mooie’ gedichten te schrijven, zolang de gedichten het socialisme dienen. Naast propagandistisch noemt Henriette Roland Holst Bonns poëzie impressionistisch, overeenkomend met Gorters poëzie. (brief 23)

Henriette Roland Holst helpt Samuel Bonn niet alleen met het schrijven, maar ook met het gepubliceerd krijgen van zijn werk. Zij zorgt ervoor dat gedichten van hem in *De Nieuwe Tijd* en *De Zaaier* komen en bemiddelt bij de uitgave van een dichtbundel (brief 13). Het enige waar ze niet toe bereid is, is het schrijven van een voorwoord.

Ze schrijft in brief 11 dat ze daar de innerlijke rust niet voor heeft, maar ook dat ze het niet mooi genoeg vindt: “Misschien, zoo ik deze lyriek had gevoeld als overweldigend schoon, dat ik mij van dit alles met een schok had kunnen losscheuren en er diep op ingaan, maar ik zie er nu op 't oogenblik geen kans toe....”

Ze heeft in brief 10 Simons al voorgesteld, die uiteindelijk het voorwoord schrijft.

Al met al ontfermt ze zich over Bonn. Ze probeert hem op te voeden, ondanks de gedachte vanuit het socialisme dat opvoeding van arbeidersdichters niet nodig is.

2. Inleiding bij de brieven.

De achtentwintig brieven zijn alle van de hand van Henriette Roland Holst en zijn te vinden in het archief van het Letterkundig Museum te Den Haag. De brieven lopen van 1903 tot 1917. Uit een aantal jaren in die periode zijn geen brieven, dus het kan zijn dat er nog brieven missen. Afgezien van brief 15 zijn alle brieven gericht aan Samuel Bonn, brief 15 is gericht aan zijn vrouw, Vrouwtje Kaas. Er zijn helaas geen brieven van Samuel Bonn aan Henriette Roland Holst te vinden.

De spelling van Henriette Roland Holst is ongewijzigd overgenomen, wanneer de tekst onleesbaar was, is er tussen [...] gezet wat er vermoedelijk staat. Sommige woorden hebben van Henriette Roland Holst een vreemde spelling, zoals 'adorebele' en 'papplikaties'. Ook deze spelling is ongewijzigd overgenomen.

Doorhalingen zijn niet overgenomen en invoegingen zijn niet aangegeven. Alleen de laatste versie is dus opgenomen. (Mathijssen, 2003, blz. 382)

Niet alle brieven zijn gedateerd. De niet-gedateerde brieven zijn, als de datering te achterhalen was, chronologisch geplaatst, zoals ook geadviseerd wordt door Mathijssen. (Mathijssen, 2003, blz. 384-386) Het gaat om de brieven 11, 21, 22, 25 en 27. Brief 28 is de enige brief die niet goed valt te dateren, daarom is die als laatste opgenomen.

Achter de brieven zijn alle genoemde gedichten opgenomen in de volgorde waarin ze genoemd worden, voor zover ze gepubliceerd zijn.

3. Brieven

brief 1

's Graveland, 23-1-1903

Geachte Heer,

Ik vond hed[en] eindelijk den tijd om uw gedichten eens door te lezen en het kwam me voor dat er zich vele aantrekkelijke, zangerige stukjes bij bevinden. Of een uitgave echter wel of niet aan te raden is, durf ik niet beslissen. Bij het groote aantal dat u me stuurt, en daarbij het zeer onduidelijke potloodschrift, zou het me meer tijd kosten dan ik beschikbaar heb, alles door te lezen en te annoteren. Wanneer ge vijf of zes van de dingen die ge voor de beste houdt (en de meest eenvoudigen behooren zeker daartoe o.a. een, meen ik "Werkmoeder" betiteld)- wanneer ge de moeite wilt nemen eenige uwer gedichten zeer duidelijk met inkt over te schrijven of te doen overschrijven, dan zal ik gaarne u daarover een gemotiveerd oordeel met kantteekeningen toezenden.

Met beleefden groet

Henriette Roland Holst

brief 2

's Graveland, 12 Maart 1903

Geachte Heer,

Ik stuur u hierbij het schrift terug met enkele opmerkingen. Ik geloof wel dat u aanleg hebt en misschien eens wat goeds zult kunnen maken, maar dan moet u zeker voorloopig niet denken aan uitgeven. Er is, natuurlijk, veel onrijps en gebrekkigs in uw werk; en het zou zijn u de slechtste dienst bewijzen u aan te moedigen gedichten te publiceeren die naast teekenen van aanleg nog veel zwaks hebben, alleen in de hoop er wat mee te verdienen. Wanneer ge daar nu reeds mee begint, n.l. uitgeven om geld te maken dan komt er zeker niets van u terecht. Het is de dood voor een ontluikend talent. Het is oneindig beter voor u uw brood te

verdienen met al is het nòg zoo moeilijk en hard werk (ik weet niet wat uw vak⁹ is) en in uw vrijen tijd verzen te maken, als nu te beginnen met een bundel onrijpe gedichten uit te geven alleen om wat te verdienen!

Daar komt bij dat ik zeer twijfel of een uitgever het op zijn risico zou willen doen; de meeste uitgevers zijn zeer voorzichtig en geven geen gedichten uit van totaal onbekenden, zou deze niet de verlies-risico dragen. Dat begrijpt u toch wel.

Iets anders is natuurlijk het publiceeren in een tijdschrift, van nu en dan een goed versje. Hiertegen bestaat geen bezwaar. Wanneer Ge mij een afschrift wil sturen van "Denk uw wacht"- van het Hamerliedje, en van nog een derde, dat niet in het Cahier staat maar wat mij laatst trof (het was in denzelfden eenvoudigen toon van het Hamer-liedje, ik meen van een moeder aan haar kind - dan zal ik die drie aan Gorter laten zien en met hem overleggen of ze geschikt zijn voor de Nieuwe Tijd. Dan zoudt Ge alvast iets geplaatst hebben, iets verdienen en een weinig bekend worden. Maar ik herhaal: wanneer dat uw hoofddoel is, komt er niets van u terecht; uw eenig doel moet zijn: zoo goed mogelijk werk te maken.

Uw verzoek wil ik gaarne aan Wijnkoop¹⁰ overbrengen; maar ik vrees dat hij spoedig naar Twente gaat.

Met vr. gr.

Henriette Roland Holst

brief 3

Laren¹¹, 7 Juli '06.

Waarde Partijgenoot,

Ik kan u vragen of ge misschien een klein versje voor me hebt voor t eerste (Augustus) nummer van "De Zaaier"¹². U zoudt me daar veel genoeg mee doen. Ik

⁹ Hij was schoenmaker

¹⁰ David Jozef Wijnkoop, voorzitter Sociaal-Democratische Partij en Communistische Partij in Nederland van 1912 tot 1924, Amsterdam 1876 – 1941. Om welk verzoek het gaat, is niet bekend, maar Bonn was net als HRH lid van de SDP.

¹¹ In 1903 verhuizen Henriette en Rik Roland Holst van 's-Graveland naar Laren.

¹² *De Zaaier* is het tijdschrift van de gelijknamige sociaal-democratische jeugdorganisatie. Het werd later voortgezet als *De jonge garde*. HRH was oprichtster en redactrice van *De Zaaier*.

heb nog een versje van u (strijdlied voor de Russen) maar dat is niet zoo heelemaal goed geworden, vindt u ook wel? (al zitten er goeie regels in). Ik vond uw versjes¹³ laatst in den N.Tijd heel goed, vooral 't eerste; u hebt een groote echte, en soms rijke frischheid, en zijt kolossaal vooruitgegaan. Daarom ben ik blij, dat u mij schrijft dat wat ik u indertijd eens schreef over uw werk u eenigen steun heeft gegeven.

Met vriendelijken groet
Henriette Roland Holst.

brief 4

Zundert(N.Brabant), 11-7-'06.

Waarde Partijgenoot,

Ik dank u voor de toezending van de versjes en voor uw bereidwilligheid, hem¹⁴ uw verzoek te voldoen. Ik zal dat van "de Zon"¹⁵, opnemen, omdat het 't beste is van de twee. Toevallig werd uw brief mij hierheen nagezonden, waar wij enkele dagen met Gorter en zijn vrouw zijn¹⁶. Ik liet hem uw twee versjes lezen, en wij waren het er volkomen over eens, dat zij lang niet zoo goed zijn als wat laatst van u in den N.T¹⁷ stond en als ander werk wat hij van u zag.

Dat is nu op zichzelf niets erg en ook aan de groote dichters is het natuurlijk dikwijls gebeurd te falen. Maar wat wel erg is, dat is geen zelfkritiek te hebben. Dat is absoluut noodig wil men vooruit komen. Denkt u er toch altijd aan, dat twee dingen noodzakelijk zijn om iets goeds te schrijven, al is het maar een simpel liedje.

Eerstens de drang, de inspiratie, de innerlijke schoone ontroering en lust die af te beelden. En dan het consciëntieuze werk, de geestelijke voorzichtige en liefdevolle arbeid, naar de precieze uitdrukking, rytme, enz., te zoeken. In dat liedje voor de

¹³ Meilied, 'n liedje van dood, het ballingkind; NT 1906, blz. 305-310.

¹⁴ Niet bekend wie hem is.

¹⁵ Dit gedicht is opgenomen in *De Zaaier* van 1 september 1906, op blz. 2. In *De Zaaier* van 1 december 1906 wordt er nog een gedicht van SB opgenomen: De jonge onderzoeker.

¹⁶ HRH bracht ieder jaar veel tijd door op de Buissche Hei, waar haar moeder een landgoed had. HRH had daar zelf een villaatje, door haar moeder neergezet. Hier kwam Gorter met zijn vrouw bijna elke zomer op bezoek (Etty 1997, blz. 162)

¹⁷ Meilied, 'n liedje van dood, het ballingkind; NT 1906, blz. 305-310.

jongeren is noch het een, noch het ander; het is gewoon maakwerk- en dan nog oppervlakkig.

U hebt een, wel niet grootsch of diep, maar onmiskenbaar talent, een gaaf van echte zangerigheid, om dat te zien heeft men b.v. maar één kouplet van uw meiliedje te lezen. En u bent misschien de eerste uit de arbeidersklasse voortkomende in Holland die vrij is van de oude retoriek en zijn gevoel persoonlijk kan zeggen. En u hebt natuurlijk het direkte arbeiders-sentiment. Om al die dingen te samen stellen Gorter en ik oprecht belang in u, en uit oprechte belangstelling schrijf ik u deze eenigzins harde waarheden. Als u nu geen literaire ijdelheid hebt en verstandig bent, dan denkt u eens goed na over wat ik u schrijf, en vergelijkt zoo'n niet-goed versje van u met wezenlijke schoone verzen, hollandsche van Gorter of (oude) van Kloos, Verwey, Perk, of zoo u vreemde talen kent, van Shelley of lyriek van Goethe - dan zult u het verschil voelen.

De kwestie met de gekorrigeerde drukproef waarover u schrijft¹⁸, daar weet ik niets van. Gorter ook niet. Dat regelt de redactie-secretaris¹⁹ zooals 't uitkomt met de plaatsruimte. Van ons blijft ook wel eens iets een maand liggen wat al gezet is, dat moet u u niet aantrekken en ook niet eischen dat er iedere keer vast ruimte voor u is, dat kan niet.

Met vriendelijke groet en hartelijke gevoelens voor uw verdere werkzaamheid in de poezie

Henriette Roland Holst.

brief 5

GrootZundert, 28-8-06.

W.P.²⁰

Hierbij zend ik u het tooneelspel terug, dat ik met belangstelling las. Ik wil er graag bij gelegenheid eens met u over praten, maar raad u aan het in elk geval eens

¹⁸ Er is niet te achterhalen welke kwestie dit is.

¹⁹ Pieter Wiedijk, 1867-1938. Redactie-secretaris van *De Nieuwe Tijd* van 1902-1913. Schreef onder het pseudoniem J. Saks.

²⁰ Waarde Partijgenoot

aan Heijermans²¹ ter lezing te zenden, die als ervaren tooneelschrijver u een veel stelliger oordeel zal kunnen zeggen over de speelbaarheid er van. Ik denk dat u daartoe in elk geval 't slot zult moeten veranderen, dat mij erg melodramatisch voorkomt. Het socialistisch tooneel is een groot en uiterst belangrijk vraagstuk!, ik ben op 't oogenblik bezig er over te denken en zal beproeven er iets over te schrijven²². - Nu wij spreken er nog wel eens over.

Vr. gegr.

Henriette Roland Holst.

brief 6

Laren, 3 okt 06.

W.P.

Ik las gisteren met genoegen een mooi versje van u in de XXste Eeuw²³. Vooral de strofe over de naald is mooi, en ook andere strofen zijn maar weinig minder. Voelt u nu zelf niet de afstand tusschen dit versje en de twee die u me zond? Dat lijkt me onbegrijpelijk. Neen, w.p., ik wil heel graag werk van u voor "de zaaier" hebben- maar van uw beste, niet van uw minste.

Met vr. gr.

Henriette Roland Holst

brief 7

Laren, 11-7-1907

Waarde Partijgenoot,

U zult wel begrepen hebben dat ik van huis was, toen u zoo lang niets van mij hoorde na zoo vriendelijk te zijn geweest, mij uw boekje²⁴ te sturen. Ik kwam pas van

²¹ Herman Heijermans, 1864-1924. Toneelschrijver en sociaal-democraat. Hij schreef o.a. *Op hoop van zegen*.

²² HRH heeft *De Opstandelingen*, een lyrisch treurspel, geschreven dat gepubliceerd werd in 1910 in de NT en in 1912 is opgevoerd.

²³ De briefbesteller, staat in *Wat zang en melody*, blz. 50. Wordt gepubliceerd in *De XXe eeuw*, jaargang 12, blz. 110-113.

²⁴ *Naar het dagen: verzen*, 1907

morgen terug van een verblijf van ruim 6 weken in 't buitenland en vond uw boekje; maar had 't bij Gorter al gezien (ik bezocht hem een dag in Zwitserland) en met veel genoeg enkele dingen gelezen. Ik dank u zeer voor de toezending. ik hoop, dat u voldoening zult hebben van uw werk, en ik verheug mij het geheel te lezen.

Met hart. gr.

Henriette Roland Holst

brief 8
Laren, 30-X-1908

Waarde Partijgenoot,

In antwoord op uw vragen wil ik u meedeelen, dat ik in uw stuk "Het aanstijgende licht" blijken zie van poëtischen aanleg, - maar dat ik overtuigd ben, dat ge bij meerdere verdieping en concentratie, zeker in deze lijn nog betere dingen kunt bereiken. Ik kan dus onmogelijk zeggen, dat de uitvoering van uw stuk mij "ongewenscht" voorkomt – maar daar ik het zonder twijfel zeer gewenscht acht, dat het eerste socialistische tooneelwerk, dat zich op een geheel anderen bodem plaatst dan die der realistische kunst zoo diep en rijk mogelijk zij, geloof ik dat het geen ongeluk zal zijn, wanneer het tot uitvoering van dit stuk niet komt.

Met beste groeten,

Henriette Roland Holst

brief 9
Laren, 22-9-09

W.P.

Je rekent er toch natuurlijk op, dat er 's avonds een litteraire en muzikale soirée wordt georganiseerd? Stop dus uw zakken vol poezie of liever vol gedichten, en reken er op dat het laat zal worden!

Beste groeten aan

u beide: H. Roland Holst

Julie slapen toch zeker nog in Blaricum? Wij zullen zaterdag met ons vieren zijn plus mevr. Santhagens²⁵ en mijn neef²⁶.

brief 10
Laren, 1-10-09

Waarde vriend,

Dank voor uw schrijven; het is ons toch nog gelukt het te ontcijferen. Zoekt maar eens een paar mensen bij elkaar, die goed verzen kunnen zeggen, dan kunnen we misschien van den winter een proef nemen. – Ik neem Athanas²⁷ mee naar Parijs en zal het daar rustig lezen; ik ben op het oogenblik eenigzins gejaagd door het velerleie werk dat steeds te doen valt en de groote verantwoordelijkheid die mijn positie in de partij mij tegenswoordig oplegt; dit samen met een zekeren geestelijke moeheid maakt dat ik op 't oogenblik mijn gedachten niet goed bij poezie kan bepalen en daartoe eerst even heelemaal los van mijn omgeving moet zijn. Thijm²⁸ was gisteren hier, ik sprak hem over de voorrede voor uw bundeltje²⁹; hij wil die niet schrijven omdat hij slechts 1/3 zeer goed vindt en de rest niet veel soeps. "Men moet alleen het voortreffelijk publiceren" zegt hij. Ja dat is een gouden regel maar ik vind de Frank Rozelaartjes³⁰ ook niet allemaal even voortreffelijk... hij zou raden er al het minder goede uit te lichten en 't overige als een heel klein boekske te publiceren.... maar zal Simons³¹ dat willen?

²⁵ Ina van Eibergen Santhagens-Waller, de platonische geliefde van Rik Riland Holst(E. Etty, 1997, blz. 206)

²⁶ Adriaan Roland Holst, de neef van Henriette Roland Holst

²⁷ Fragmenten uit het gedicht *Athanas* zijn gepubliceerd in de NT van 1911. Athanas is een jonge Russische boer, die gedurende de revolutie onder de matrozen der oorlogsmarine wordt gestoken. Wanneer aan boord van het schip een opstand uitbreekt, gaat hij zijn makkers voor(NT, 1911, blz. 86 e.v.).

²⁸ Karel Johan Lodewijk Alberdingk Thijm, pseudoniem: Lodewijk van Deyssel, 1864-1952.

²⁹ Waarschijnlijk gaat het om 'Wat zang en melody', dat wordt uitgegeven in 1910.

³⁰ Verwijzing naar *Uit het leven Frank Rozelaar* van L. van Deyssel. Dit boek wordt pas in 1911 uitgegeven, maar heeft voorpublicaties gehad in *De XXe eeuw* van 1903, 1904 en 1908.

³¹ Leo Simons, 1862-1932, vanaf 1905 leider van de Wereldbibliotheek. Schreef romans onder het pseudoniem Albert de Vries. Hij schreef uiteindelijk de inleiding voor *Wat zang en melody*, dat ook werd uitgegeven onder zijn leiding.

Ik wensch u beide nog mooie herfstdagen in Hilversum toe! Hart. gegr. H. Roland
Holst

brief 11

Laren, 6 Nov³²

Waarde vriend,

Dankzij een verzwikte enkel, en de onmogelijkheid in minstens 8 dagen waarvan er bijna 4 om zijn) een stap te doen, weet ik eindelijk weer eens wat 't is, wat tijd "voor jezelf" te hebben, en te kunnen doen wat je prettig vindt. Ik had de laatste tijd een zoo geplaagd en gejaagd leven dat ik mij niet meer in staat voelde, poezie te lezen: alle concentratie ontbrak.... Er is nog een voorzienigheid, schijnt het die 't zoo beschikte dat ik Dinsdag avond in pikdonker uit de tram komend, denkend dat 't perron nog voorging, in de lucht stapte en viel. Ik heb nu eindelijk Athanas en 't grootste deel van 't bundeltje³³ rustig gelezen. In tegenstelling tot wat meen ik het oordeel der meeste critici is, vind ik 't epische gedicht als geheel beter dan de lyrische versjes, dat wil zeggen, beter dan hun gemiddelde. Eerst leek 't mij erg zwak en vol reminiscenzen van het "Klein Heldendicht"³⁴, maar doorlezend vond ik er al meers iets eigens in en werd er aldoor meer door gepakt, zeker zijn er vele zwakke stukken in en ook dingen van slechten smaak, maar (vooral in 't tweede deel) stijgt 't, de toon blijft goed volgehouden en er komen telkens mooie brokken en beelden. De allerbeste stukken in 't bundeltje, zooals b.v. die paar adorebele koupletjes uit de Brievenbesteller³⁵ over de naald en de brief als vogeltje zijn zeker beter, maar daarentegen vond ik sommige gebreken in de lyriek veel erger op den voorgrond

³² Wellicht 6 nov 1909, op 1 oktober 1909 komt Athanas voor het eerst ter sprake en op 19 januari 1911 schrijft ze dat ze de Athanas aan Gorter geeft met haar aantekeningen. Het is geschreven op briefpapier van Het Weekblad. Hier legt ze haar werk neer in juli 1910. Dit verklaart ook haar verwijzing naar de problemen in de SDAP in deze brief. In 1909 scheidt SDP zich af van het SDAP. Het bundeltje is *Wat zang en melody* en wordt uitgegeven in 1910, blijkbaar heeft ze het origineel gelezen en geeft ze nog tips hoe het te verbeteren. Begin november is ze van het perron gevallen, hier verwijst ze ook naar in de brief (Etty, E. 1997, blz. 261).

³³ *Wat zang en melody*, 1910.

³⁴ Gedichtenbundel van Herman Gorter uit 1906

³⁵ *Wat zang en melody*, 1910, blz. 50-53.

komen; ten eerste de ellendige tallooze woordverlengingen als stoplappen: “harte” “verre”, “kinde,” enz enz- ten tweede eveneens als stoplappen, de vele akelige “enz” en “etc” en ’t vaak knoeierige van ’t taaltje(vorming van adjektiven als “kindrig” b.v, waar we voor twee verschillende beteekenissen zeer goede woorden hebben in kinderlijk en kindsch, acht ik òf affektatie, òf onbehoorlijk faciel.) – Ten derde ’t voor mij zeer hinderlijke , telkens voorkomend gebrek aan vastheid in ’t rytme, ja aan rytme zelf. Al die gebreken komen in Athanas veel minder op den voorgrond; of dat toeval is, of aan de soort poezie ligt, of dat ge er langer op gewerkt hebt, dat weet ik niet, maar’t is een feit.

Of ik nu bereid ben, een voorrede voor ’t bundeltje te schrijven? Ik geloof dat ik beter doe, ’t niet te beloven. De bedoeling is natuurlijk niet een paar vriendelijke gemeenplaatsen samen te rijgen, maar een werkelijke studie te schrijven, waarbij de schoone fonkellingetjes en dauwdruppeltjes van deze lyriek worden ontleed en nauwkeurig beschouwd. Ik mis daartoe op ’t oogenblik de innerlijke rust, ik ben te vol van harde en grauwe dingen, van sintels en asch; en van booze vurige vonken, en ook van allerlei beslommeringen en bezorgdheden, ’t evenwicht te bewaren tusschen de verschillende menschen en stroomingen, die te samen de z.n. “marxistische groep in de SDAP”³⁶ vormen. Misschien, zoo ik deze lyriek had gevoeld als overweldigend schoon, dat ik mij van dit alles met een schok had kunnen losscheuren en er diep op ingaan, maar ik zie er nu op ’t oogenblik geen kans toe.... Het is wel spijtig, dat uw lyriek, die maar als een vlindertje om de bloemen van ’t leven danst, nu zoo ’t slachtoffer wordt van onze harde aardsche [wijdingen?] Maar dat ligt in de algemeene verbondenheid van menschen en dingen.

Wat nu de vriendelijke menschen aangaat, die mijn treurspel willen van buiten leeren, zoo is het natuurlijk eerst noodig, eer ik met hen samenkom, dat ik eenige afschriften laat typen. En daartoe moet weer eerst het derde deel, dat nog manuscript is, bij mij aan huis getypt worden; ik zal de typiste laten komen, zoodra ik weer op aestetischer wijze dan met mijn knie op een stoeltje door mijn kamer kan strompelen, want dat is te vernederend om in gezelschap van anderen te doen.

³⁶ In 1909 scheidt de marxistische groep zich af van de SDAP en gaat verder als de SDP met *De Tribune* als partijorgaan. HRH blijft wel schrijven voor *De Tribune*, maar wordt ook hoofdredactrice van het nieuw opgerichte *Het Weekblad*. Zij is de marxistische poot in de SDAP. Pas in 1911 stapt zij uit de SDAP. Ze is dan al gestopt met *Het Weekblad*.

Ik stuur u de verzen nog niet terug omdat ik het huisnummer vergeten ben en eerst eens wil zien of deze brief zonder nummer u veilig bereikt. Zal ik ze dan sturen of wil ik ze nog houden tot ge ze eens komt halen en ik u de bedoelde tekortkomingen “in corpore” (maar niet “vile”) demonstreren kan?

Veel interessante poezie in de tijdschriften deze maand: Uyldert, v. Eck³⁷.

“Herdenken”³⁸ van mijn neefje is ook een mooi zuiver versje, niet?

Beste groeten van huis tot huis,
Henriette Roland Holst.

brief 12

Laren, 17-2-'10

Waarde vrienden, wij zijn verheugd over de betere wendingen die de zaak genomen heeft en hopen dat de rust van gemoed en lichaam, mitsgaders de kalveren eieren en in- en uitwendige “papplikaties” Bonnetje nu weer gauw op de been zullen brengen³⁹. Ik kan mij begrijpen dat 't een heerlijkheid is, uit die onrustige en neerdrukkende omgeving weg te zijn! Ik feliciteer jullie dat je niet naar Laren zijt gekomen, er is hier niets te halen nu dan kletterende ramen, gierende winden en soppige wegen. Met vele hartelijke groeten ook van papa
H.R.H.

brief 13

Laren, maandagavond 17-2-10

Waarde vriend

L.S.⁴⁰ was zeer coulant, vroeg niets dan inzage of zoo iets, wij waren het dus gauw eens, hij beloofde verschijning⁴¹ op zijn laatst Juli 1910, en prijs waarschijnlijk

³⁷ Pieter Nicolaas van Eyck, 1887-1954, dichter en prozaschrijver, vriend van A. Roland Holst. HRH noemde hem wel vaker van Eck (Roland Holst, A.1990, blz. 43, noot 10).

³⁸ Herdenken verscheen in *De Gids*, jaargang 73(1909), blz. 308.

³⁹ SB heeft tussen 1910 en 1912 meerdere keren langere tijd in het ziekenhuis gelegen (Tibbe, L., 2000, blz. 52). Blijkbaar is hij hier net terug uit het ziekenhuis.

⁴⁰ Leo Simons, zie noot 29.

f0.30, zoodat het voor al onze menschen bereikbaar zal zijn, dus dat is een goed ding niet?

Beste groeten aan u beiden H.R.H.

brief 14

Laren 28 Okt. '10

Waarde vriend Bonn,

Wij waren blij met de goede berichten en met het feit dat ge weer lust en opgewektheid hebt iets te maken. Dat is een goed teken van terugkerende gezondheid. Misschien hebt ge wel betere gemaakt maar wanneer het goed wordt voorgelezen zal het toch zeker op de volksvergadering zijn werking doen, en dat is voor propagandistische poezie toch het voornaamste. Ik heb al lang goede plannen om jullie eens te komen opzoeken, maar kom weinig uit mijn hol en was ook in geen zes weken in Hilversum, doordat mijn moeder in Parijs was.

Beide hartelijk gegroet. H.R.H

Noem 't verstrooidheid van mij, best, maar 't komt niet te pas om op twee verschillende plaatsen in een straat met dezelfde naam te wonen. Dat is verstrooidheid uitlokken, maar ik beloof zoo mogelijk de plaatsen voor Lucifer⁴² zelf te brengen. De datum is nog niet vast gesteld maar 't zal wel half november worden. Ik zit nog tot over mijn oren in 't werk en voor wie moet na jou gedicht voorlezen, dat mag je ook wel uitzoeken, als je wilt dat 't tot zijn recht komt. Of mag ieder dat doen die toevallig zoo'n vergadering presideert. 't Is voor jou te hopen van niet. Hart. gegr.
RH

⁴¹ De verschijning van *Wat zang en melody*.

⁴² Toneelstuk van Vondel, opgevoerd door N.V. Het Tooneel, affiche is gemaakt door R. Roland Holst net als het decor.

brief 15

Laren 19 Januari '11

Lieve Mevrouw⁴³,

De bekoorlijke liedjes van uw man over 't kindje en 't mandje⁴⁴ maakten de lust groot bij ons ook een ietsje voor 't kindje in 't mandje te stoppen, en dat ietsje stuur ik u nu. -Het is prettig dat u zich zoo goed en flink houdt. Hierbij de boekjes van Nekrassow;⁴⁵ de Moeder is 't eenige boek van Gorki⁴⁶ dat ik niet in 't Duitsch heb maar in 't russisch. Zeg svp aan uw man dat ik voor eenige dagen de Athanas⁴⁷ aan Gorter stuurde met aanwijzing van de gedeelten die ik 't geschikst vond om op te nemen⁴⁸ in de N.T⁴⁹.

Beste groeten van ons beide

H. Roland Holst.

brief 16

Laren, 20/2-11

W.P.

Ik heb uw copie ontvangen; deze week ben ik telkens zwervende en weet niet of ik gelegenheid zal vinden alles door te lezen; zoodra ik 't gelezen heb zal ik u melden wanneer ik bij mijn moeder kom en hoe laat u mij daar kunt vinden. 't Is toch geen dagblad, u maakt zoo'n haast! Neen Bonnetje "een beetje wachten"!

Beste groeten, ook aan de vrouw

H Roland Holst

⁴³ Dit zal Vrouwtje zijn, sinds 1908 getrouwd met SB.

⁴⁴ Deze gedichten staan in *Een bonte vlucht*, 't Mandje op blz 43-44 en Het kindje op blz. 46-48.

⁴⁵ Nikolaj Nekrassow, 1821-1878, Russisch dichter

⁴⁶ Aleksei Maksimovich Peshkov, beter bekend als Maksim Gorki , 1868 – 1936, Russische schrijver en toneelauteur.

⁴⁷ zie brief 10

⁴⁸ De gedeelten zijn opgenomen in de NT van 1911, blz. 86-93

⁴⁹ *De Nieuwe Tijd*.

brief 17

Laren, 3/8-11

Waarde vriend Bonn,

Wij waren blij te hooren dat ge goed aan 't opknappen zijt⁵⁰; als nu de krachten maar terugkeren, zult ge u een ander mensch voelen, en blij zijn 't kloeke besluit⁵¹ maar doorgezet te hebben.- Ik was laatst op weg naar u toe, maar werd onderweg opgehouden en bereikte de Gijsbrechtstr. niet. Nu ga ik over eenige dagen voor een tijdje naar Brabant en 't is twijfelachtig, of ik voor dien tijd nog in Hilversum kom, daar wij ook nog gasten krijgen. Daarom stuur ik de boeken maar liever terug, die ik had willen komen brengen; bij mijn thuiskomst hoop ik u dan eens gauw te zien. Mijn man heeft 't erg druk met 't werk voor de Bond⁵², dat 1 Okt. af moet; die warme zomer maakt alles inspannender; als hij 't kan klaarspelen ziet ge hem wel eens komen. Hartelijk gegroet en 't beste

H. Roland Holst.

Ik ben materialistisch en stuur daarom er iets bij om op te eten

R N. RH.

brief 18

Laren, 1 Januari 12

Waarde vriend Bonn,

Wij waren blij met de berichten van vanmorgen- betere dunkt ons, en van meer hoop en fut getuigend, dan in lang. Moge 1912 u brengen vernieuwde levenskracht en wat de geestelijke produktie betreft, een echt oogst-jaar zijn.

Met veel hartelijks

H. en R. Roland Holst

⁵⁰ Van 1910 tot 1912 lag SB meerdere malen in het ziekenhuis. Zijn vrouw overleed vijf maanden geleden en hij heeft een zoontje van vijf maanden.

⁵¹ Niet bekend welk besluit.

⁵² Waarschijnlijk de Algemeen Nederlandsche Diamantbewerkerbond. RHH heeft voor de ANDB lithografieën, het omslag van de catalogus van de bondsbibliotheek en schilderijen in de bestuurskamer gemaakt.

brief 19
Laren, Maart '12

Waarde vriend Bonn,

Ik heb den bundel met Heine⁵³-vertalingen doorgezien en hier en daar eenige gedichten van begin tot einde aandachtig gelezen, zoodat ik naar mij dunkt wel een globaal oordeel kan uitspreken. Heine te vertalen lijkt mij ontzettend moeilijk. Hij "doet" het met allerlei kleine fijnheidjes, heeft een bijzondere geur en atmosfeer-vallen die weg, dan blijft er eigenlijk niets over. Dat te behouden, is verbazend moeilijk. Het is u meen ik hier en daar wel gelukt- maar lang niet overal. Veel is nog onvoldoende, rauw of onbenullig van vorm, of erg gebrekkig; enkele van die plaatsen heb ik met een potloodstreep aangegeven; waar mij iets anders inviel, 't genoteerd, maar zonder 't voor beter te verslijten- want daartoe had ik 't lang en rustig moeten overwegen, en daar is bij deze dikke bundel geen beginnen aan. Mijn raad is: alles nog goed na te gaan, geduldig te vijlen, te slijpen, waar schoonheid verloren ging, rijmen weggelaten of woorden verminkt werden steeds weer opnieuw te zoeken, te zoeken, tot 't betere uit duizend probeersels te voorschijn komt.- Geloof me, ge laat te spoedig los, ook in dit werk: kunst is eindeloos geduldig werken en omwerken. Met beste groeten
Henriette Roland Holst.

brief 20
Laren, den 12/3 1912

Waarde vriend Bonn,

Ik heb het gedicht over Tripoli⁵⁴ aandachtig overgelezen en mijn eerste indruk bevestigd gevonden. Het is zeker beter dan vroegere dingen van dit soort; er zijn vele regels en brokstukken van sterker klank en frappanter beeldspraak vooral tegen het einde (het zingen van vrede en vrijheid is bijna geheel goed) maar andere stukken zijn retorisch opgeschroefd, en van slechte smaak zoodat het geheel een

⁵³ Christian Johann Heinrich Heine (Düsseldorf, 13 december 1797-Parijs, 17 februari 1856) was een Duitse dichter van Joodse afkomst. De vertalingen van SB zijn niet gepubliceerd of bewaard gebleven.

⁵⁴ Tripoli is nooit gepubliceerd.

eenigzins barokke indruk maakt. Daarom kan ik het niet in den N.T. opnemen en moet u ook publikatie ontraden.

Van de andere verzen die ge zondt zal ik de mijnwerkersstaking⁵⁵ gaarne opnemen; in Tripoli zijn mooier dingen, maar dit is van een betere doorsnee. Maar er zijn nog enkele dingen, die ik gaarne zou zien dat ge verandert. Ik teeken in het manuskript de veranderingen dat ik voorstel aan en verwacht dan, niet later dan de 20ste, de verbeterde lezing.

Met beste groeten

H. Roland Holst.

brief 21

Laren, 5 oktober⁵⁶

Waarde vriend Bonn,

Toen ik gisteren het nieuwe boekje⁵⁷ via v. Dishoeck⁵⁸ kreeg, wekte dat direkt de weemoedige herinnering bij mij op van dien avond bij mijn moeder, dat wij samen de kopie doorzagen. Toen scheen het leven zoo vol verwachting voor jullie, en wat is er sedert die tijd een boel neergeslagen. Houdt maar goeden moed, ook wat de gezondheid aangaat, ik hoop zoo dat de tijd nog eens komen zal dat ge weer welbevinden en behagen genoeg hebt in het leven om weer eens aan het werk te komen en tot bloemen te doen uitgroeien wat ook weer in de bladen van dit bundeltje, overal knopt en groent. Ik hoop dat ge er veel satisfaktie van zult hebben, misschien breekt die wel als een zonnetje door de mistroostigheid van je ziekenhuisverblijf.

Met hartelijke groeten ook van mijn man

H. Roland Holst

⁵⁵ Dit gedicht is gepubliceerd in de N.T. van 1912, blz. 278 e.v.

⁵⁶ Dit is of in 1911 of in 1912, SB heeft twee bundeltjes bij v. Dishoeck uitgebracht in 1911 en in 1912.

⁵⁷ Dit kan *Een bonte vlucht*, 1911 of *Immortellen*, 1912 zijn. Deze zijn allebei bij van Dishoeck uitgebracht.

⁵⁸ C.A.J. van Dishoeck, 1863-1931, uitgever, vanaf 1903 gevestigd in Bussum

brief 22

Laren, Zondag.⁵⁹

Waarde vriend Bonn,

Wel bedankt voor 't aardige briefje over den More⁶⁰, ge zijt de eerste die er niet meer over zegt dan een algemeenheidje. Kurieus genoeg heb ik zelf een ander oordeel: het is eigenlijk niet de weg die ik uit wil, mij zweeft als begin van een socialistische tooneelkunst nog iets geheel anders en meer abstracts voor den geest, in elk geval meer lyrisch, een soort kruising tusschen de Opstandelingen⁶¹ en dit. En aan den anderen kant... houd ik de More juist voor zeer speelbaar, met goede acteurs natuurlijk, Musch⁶² b.v en Mevr. Royaard⁶³. Maar dat zijn maar grapjes, want ik denk niet over een opvoering bij een toneelgezelschap.

Mijn man knapt fijn op, morgen mag hij een uurtje op, hoerah! 't Is dan net vier weken.⁶⁴ Als ge hem tegen het einde der week eens wilt komen opzoeken; vinden wij dat heel gezellig. Maar meld t svp zoo mogelijk den dag vooruit, wij regelen t bezoek zooveel mogelijk, want hij is nog direkt moe.

Hart. gegr.

H.R.H

brief 23

Laren, den 2/9 1912

Waarde vriend Bonn,

⁵⁹ is na april 1912, want toen was het treurspel over More af(zie ook E. Etty, 1997, blz. 282)

⁶⁰ is na april 1912, want toen was het treurspel over More af(zie ook E. Etty, 1997, blz. 282) het treurspel *Thomas More, Een treurspel in verzen* (Rotterdam 1912) van Henriette Roland Holst

⁶¹ *De opstandelingen, Een lyrisch treurspel in drie bedrijven*, Amsterdam 1910 van Henriette Roland Holst

⁶² Jan Musch, acteur

⁶³ Sandberg, jkvr. Jacoba Philippina (bekend onder de naam Jacqueline Royaards-Sandberg), toneelspeelster (Pamekassan (Ned.-Indië) 27-10-1876 - Amsterdam 30-3-1976). Dochter van jhr. Johan Jacob Sandberg, majoor Koninklijk Nederlandsch-Indisch Leger, en Marianne Begemann. Gehuwd op 23-12-1903 met Willem Cornelis Roijaards (bekend onder de naam Royaards).

⁶⁴ Niet bekend wat er met RHR aan de hand was.

Inderdaad hebt gij met dit werk⁶⁵ een groote stap vooruit gedaan. 't is het eerste van u in dit revolutionair -verhalend genre, dat zoo goed als geheel vrij is van retoriek. Slechts eenige uitdrukkingen als “krijgers”, “voertuig” klinken zoo'n beetje ouderwetsch. – Maar ge vergist u met te meenen dat het overal gelijkelijk goed is; het begin is veel beter dan het slot. Met het begin bedoel ik de eerste negen bladzijden, die doorlopend goed zijn, veel moois bevatten, en de stemming bij den lezer oproepen die ze oproepen willen. Vooral de beschrijving van hoe Isaac zit te werken is mooi en zijn gepeinzen. Bij de rede van Isaac zakt het; er komen nog wel goede regels, maar ook telkens vele zwakke en gemaakte. Dan stijgt het weer bij de beschrijving van hoe Martha alles in orde maakt voor het meifeest, daar zijn weer heele mooie brokjes (over de kindertjes) tusschen. Dan het eigenlijke slot: dit is het allerzwakste (ik bedoel de laatste drie bladzijden). Dit is niet gezien en gevoeld- ik bedoel natuurlijk artistiek- en gaat ook aan den lezer voorbij. Dat het hier en daar zeer sterk op Gorter geïnspireerd is, weet ge natuurlijk zelf wel; zoo o.a. het beeld van den vuurtoren – dat van de stieren – en het stukje “Daar was iets in den geest” enz. Het is natuurlijk zeer moeilijk voor u om buiten den invloed van Gorter te blijven, omdat uw talent van soort overeenkomt met 't zijne, ik bedoel impressionistisch is. Ik zou direkt bereid zijn, het eerste deel net zoo in de N.T.⁶⁶ af te drukken – maar het is misschien jammer niet eerst te zien of ge het tweede niet nog beter kunt krijgen. Ik zou raden: laat het een poosje liggen en werk er dan nog eens aan.

Beste groeten ook van mijn man

H. Roland Holst

brief 24

Laren 24 sept. '12

Waarde vriend Bonn,

Ik had al eerder willen schrijven maar wilde eerst 't gedicht⁶⁷ nog een – voor de derde maal- geheel overlezen, en gunde mij daarvoor niet den tijd, doordat ik als

⁶⁵ Het lied van Izaak. Het gedicht is uiteindelijk opgenomen in de NT van 1913. blz. 24-36.

⁶⁶ Uiteindelijk opgenomen in de NT van 1913, blz. 24-36.

⁶⁷ Het lied van Izaak, gepubliceerd in de NT van 1913, blz. 24-36.

een razende werkte. Na acht maanden onafgebroken zwoegen is Rousseau⁶⁸ nu dan toch klaar en word ik weer een mensch. Ik heb ernstig nagedacht over uw voorstel de eerste helft van 't gedicht nu te plaatsen in de N.T. en 't er op te laten aankomen of de rest volgt, maar ik ontraad 't beslist in uw eigen belang. Met een weinig volhouden en telkens weer eens aan te werken zal denk ik 't geheel goed kunnen worden; 't is natuurlijk veel aardiger om 't dan in zijn geheel te plaatsen en er is volstrekt geen reden nu zoo te haasten om 't begin geplaatst te krijgen. Als ge het nu weer eens onderhanden neemt, en over een poosje nog eens, zult ge zien dat ge telkens stukken nog omwerkt en verbetert; een vers moet eerst rijpen in 't onderbewuste voor 't ontstaat- en als 't klaar is moet 't nòg weer een tijd rijpen, voor de laatste finesses. Nooit iets direkt heet uit den oven laten drukken: dat is goed voor kranten- artikelen, niet voor kunst. – Ik stel mij voor wanneer ge 't heelemaal goed krijgt het te plaatsen (in zijn geheel) in de Januari- aflevering. Nu nog de opmerkingen, opgekomen na hernieuwde lezing. Eerst 't groote: 't slot viel mij erg mee, daar zal niet zoo veel aan 't doen zijn. 't Zwakst verreweg is de vergadering (bl 8 tot 14). Kunt ge niet probeeren die meer te condenseeren, dan komt er allicht wat meer pit in.

Nu de kleinigheden bl 3- “[van?] 't bloed en tranen” enz – zoowel incorrekt als leelijk. bl 7 “Steven trad in” – is een leelijk germanisme

“ 9 “als in 't drooge dal de luisterende ooren – dat beeld maakt op mij een indruk van gewrongenheid, bedachtheid.

-“stralend marokijn⁶⁹” (over de zon)- doet mij ook aan als een ongevoeld beeld; bij leer denkt men niet aan stralen. Erger is de verbinding van “waterkozen” en “rozen”- dat kàn alleen een associatie wekken dat die rozen vernield worden, niet te goed gedaan(misschien schreef ik dat al de vorige keer)

13 “omwade lijven” is leelijk-retorisch gezegd; 't waren toch arbeiders met gewone kleeren aan en geen “waden”. “Uitgespand” is geen hollandsche vorm.

19 een schaap dat “in een doornenhaag verward is” kan niet in eens op den grond zinken als een neergeschoten mensch – het beeld is dus ongezien of ongevoeld.

⁶⁸ de biografie *Jean Jacques Rousseau, Een beeld van zijn leven en werken* (Amsterdam 1912) door HRH

⁶⁹ marokijn is een leersoort, erg duur en afkomstig uit Marokko.

Ik heb enkele kleine woordjes geschrappt of veranderd ge zult zien hoe goed “soldaten” staat voor “de krijgers”- bepaald mooi van klank daar.

Beste groeten

H. Roland Holst.

brief 25

Laren, vrijdagmiddag⁷⁰

W.P.

IK zou het wel doen als ik in uw plaats was. Toevallig heb ik precies dezelfde gewetensvraag gekregen van een, mij persoonlijk onbekend, partijgenoot in Berlijn, nu een paar weken geleden; ook een jood, en die door zijn “marxistische” vrienden zeer hard werd gevallen om zijn besluit. Ik kan u niet anders antwoorden dan wat ik hem schreef: ik vind dat men in dergelijke formeele kwesties alleen dàn de plicht heeft hardnekkig te zijn, wanneer een toegeven ten nadeele is van onze zaak, doordat de persoon in kwestie b.v. erg bekend is of een groote rol speelt in het openbare leven. Wanneer men alleen of hoofdzakelijk op zijn stuk zou blijven staan, omdat men toegeven persoonlijk onaangenaam vindt, dan zie ik daar niets heldhaftigs in, en vind het waarachtig niet de moeite waard om zoo iets je ouders verdriet te doen. Ik ten minste zou zeker toegeven maar ik ben nogal inschikkelijk van natuur. Dus ik zou zeggen: stapt u maar rustigjes naar de kerk, dan gaan we daarna allemaal samen gezellig de gezondheid drinken van onzen modernen Hans Sachs⁷¹. Ik verheug mij op uw nieuwe boekje⁷², na wat Gorter er van zei.

Hart. gegr.

H.R.H.

⁷⁰ Waarschijnlijk van voor 25-3-1915, waarschijnlijk heeft SB HRH om advies gevraagd over de wenselijkheid van een kerkelijke huwelijksplechtigheid en is dit haar antwoord. SB trouwt dan met Schoontjer Lisser die niet Joods is. Tibbe dateert de brief voor 10-12-1908 (Tibbe, L., 200, blz. 56), maar dan is die kerkelijke huwelijksplechtigheid niet logisch, omdat Vrouwtje Kaas, met wie hij dan trouwt, Joods is en er dan dus geen kerkelijke huwelijksplechtigheid zou zijn.

⁷¹ Hans Sachs, 1494 -1576, dichter en meesterzanger, is net als SB schoenmaker geweest.

⁷² Als de brief inderdaad van 1908 is, zou dit *Wat zang en melody* zijn, dat in 1910 uitkwam.

brief 26
Laren, 27/7/1915

Waarde vriend Bonn,

Ik heb Meigedicht⁷³ laten zetten, het is wel wat zwakjes maar er is in het rytme en algemeen klankgehalte toch wel wat goeds, het laatste couplet heb ik weggelaten, dat zakte erg –Er is weer een nieuwe brochure van Lanfenberg verschenen, wilt mij die svp nog bezorgen.

Vr gr H. Roland Holst

brief 27
Laren 12 Aug.⁷⁴

Waarde vriend Bonn,

Het spijt mij dat ik u moet schrijven, ditmaal niet te kunnen doen wat ge van mij verzoekt. Oordeel zelf: ik heb nu in twee jaar niets aan mijn eigen werk kunnen doen, door voortdurende overlading met werk, direkt of indirekt voor de beweging. Nu zag ik eindelijk het oogenblik komen dat ik tot mijn werk zou kunnen terugkeeren. Opnieuw word ik daarin belemmerd doordat ik toch weer de behandeling der russische zaken in de Tribune op mij heb moeten nemen. Maar nu wijs ik ook onverbiddeijk elk ander werkje voor iedereen en alles af. Mij dunkt, het is niet meer dan billijk dat een der socialistische dichters, die geheel vrij zijn van werken voor de beweging, - ik noem Gorter, Scheltema⁷⁵ van Collem⁷⁶- nu eens het doorzien van uw bundel op zich nemen.

⁷³ Dit kan Doodsmei zijn, gepubliceerd in 1915 in de NT

⁷⁴ Waarschijnlijk 1917, in dat jaar wil HRH stoppen als redacteur bij *De Tribune*, maar ze bleef toen toch de berichtgeving over de revolutionaire gebeurtenissen in Rusland verzorgen. In augustus van dat jaar stopt ze uiteindelijk wel als redacteur, maar blijft schrijven over de Russische Revolutie(Etty, E., 1996, blz. 352)

⁷⁵ Carel Steven Adama van Schektema, (roepnaam: Caak), socialistisch dichter en redacteur van *De Socialistische Gids*, 1877-1924.

⁷⁶ Collem, Abraham Eliazer van, Nederlands dichter van joodse afkomst (Rotterdam 13.10.1858-Heemstede 3.11.1933.

Met vriendelijken groet ook van mijn man en de beste wenschen voor uw gezondheid
Henriette Roland Holst

brief 28

Hilversum, Donderdag⁷⁷

Het is nu al over negenen.... dus ik denk dat vriend Bonn niet meer bij zijn “geestelijke moeder” komt. “Hij durft niet”, zegt “Papa Holst; onder den indruk van het briefje dat wij van middag kregen; en ik zeg “hij kan niet”.

Ik zal heusch ook niet zulke verschrikkelijke dingen zeggen. Integendeel: ik vind in “Oud Lied”⁷⁸ iets heel bekoorlijks; sommigen strofen erin van een beste bonnetje. Jammer dat het ontsierd wordt door van die ongelukkige knoeierigjes. De taal (zie o.a. de eind- regels van strofe 5 en 6) Kan er niet nog wat opgewerkt worden? Dan wordt het misschien nog een heel mooi versje.

De steenbakkerij- neen, daarvan vind ik juist het ongeluk en de fout dat het zoowat overal “onder de maat” is, met enkele goeie regels en uitdrukkingen. Maar ook heele gekke, als: kracht putten met je hart en nieren(doet me denken aan onze oude vriend Joep, die aan Tak⁷⁹ raadde aftedalen- tot hart en nieren van het proletariaat.) -En enkele èrg retorieke, als dat “zielekrimpend en van wee bewogen gaan”.... Bonnetje, Bonnetje, laten we nu niet weer in de retoriek vallen, die onze voorgangers en eerste meesters de mannen van '80, ons hebben leeren doorzien als waardeloos. Voor elk eigèn gevoel een eigèn expressie, rytme, beeld dat blijft toch regel No I, met een heele groote I.

Hartelijk gegroet allebei⁸⁰ en bedankt voor 't hartelijke briefje van
R. en H. Roland Holst.

⁷⁷ Voor 1911, het in de brief vermelde gedicht Oud Lied wordt opgenomen in *Een bonte vlucht* in 1911.

⁷⁸ *Een bonte vlucht*, blz. 51-53

⁷⁹ Pieter Lodewijk Tak, liberaal, later sociaal-democratisch journalist en politicus, Middelburg 1848- 1907, Domburg. Pseudoniem: Van de Klei.

⁸⁰ Na 1908, toen is hij getrouwd met Vrouwtje Kaas en kan de groet aan allebei gericht zijn.

4. Genoemde gedichten

MEI-LIED.⁸¹

De hamer in den hoek gesmeten,
Het gore schootsvel afgereten,
De raders stop, de slingers stil,
Want nieuwe zon vol goud getril
 Schijnt uit! schijnt uit!

De hand geschuurd! Gepoetst den kop!
Je zondags-jas en petje op,
De vrouw en kinders allemaal
Moeten mee naar de vergaderzaal,
 Sleept mee! sleept mee!

Geen maat, geen knecht laat in zijn huis,
Haalt hen uit mijnen en kombuis,
Sleept hen van treinen en machien,
Zij moeten mee de optocht zien!
 Mee zien! mee zien!

Dan komt gelooven in hun hoofd,
Gelooven, hun gedood, geroofd
Door 't trappen en de zwoegerij,
Maar deze dag maakt nieuw hen blij.
 't Is Mei! 't is Mei!

Op Mei dan is zoo warm 't hart
Al 't wee en leed, zoo donker, zwart
Van dag en dag, van wek aan week
Vervaagt, trekt af, en werd zoo bleek
 Voor 't licht! Voor 't licht!

Voor 't licht dat brandt in onzen kop
Dat bralt uit onze oogen op,
Dat tintel-trekt om onzen mond,
En van ons tanden-wit òpblondt,
 Zoo hel! zoo hel!

De lucht is vol van zanggeluid,
Vogels joolen hun lied'ren uit,
En wij, wij zingen allemaal
Ons lied, met trom en pijpsignaal,
 Van hoop! van hoop!

⁸¹ Gepubliceerd in NT 1906, blz 305-310. Aan dit gedicht wordt gerefereerd in brief 3.

En al de struiken groen in brand,
En 't bloemen-bont aan alle kant
Bedringt ons, spreidt rond om ons heen
Weeft bloemen-kransen om de leen
Van 't volk! van 't volk!

Zoo ga, mijn volk, naar uwe bruid
Uit uw kotten en stegen uit,
Met bloem en zang en wimpelvlag
Naar uwen goudstralenden dag.

'n LIEDJE VAN DOOD.⁸²

Zij had een roos in 't haar gestoken
En heur room-kleure doek omgedaan,
En heur zilvre knopjes aan,
Want ze hadden van avond versproken.

Zij zat te wachten aan den trap
Met blij-schijnende oogen,
Het hoofd werd steeds gebogen
Of zij hoorde al zijn stap.

Hij had wat willen haasten
Maar kon het vlugger niet,
Zoo meester het rad gaan liet
Wàs het niet meer te verhaasten.
En toen hij zich ging keeren,
Had 't rad zijn hand gepakt,
En zijn armen stuk gehakt,
En ging zijn slapen deeren.

“Maat!” fluisterd' hij, “mijn meisje wacht,
Zal je naar heur henen gaan,
En zeggen wat mij is gedaan,
En zeggen haar goeden nacht?”

Zij zat te wachten aan den trap
Met blij-schijnende oogen,
Het hoofd werd steeds gebogen
Of ze hoorde al zijn stap.

Zij had een roos in 't haar gestoken
En heur room-kleure doek omgedaan,
En heur zil'vre knopjes aan, -

⁸² zie noot 81

...Ze heeft hem nooit gesproken.

HET BALLING-KIND.⁸³

Suje,... suje,...zoete kindje,
Jij moogt niet zoo schreien,
Moetje zal je zoetjes ryen
Als zeil gaat door windje.

Moetje zal een liedje zingen,
Van je paatje goed,
Wat het paatje doet,
'daan heeft, lievelinge.

Zijn broertjes zijn vechten gegaan,
Hij ging met hen mee,
En hij vocht voor meer dan twee,
Is steeds door vooraan gestaan!

Tot de vijand hem eens pakte
En bracht naar een donker huis,
Waar zij in een muffle kluis
Hem op steenen vloer neersmakten.

Nu zit het paatje daar allang,
Van lentetje tot lent!
...En het is nog lang geen end...
In dat nare hok zo bang.

Bloemetjes zijn daar heel niet,
En geen vogelijntjes,
En geen zonneshijntje
En geen wolkje dat j'er ziet.

Als jij bent een groote man
Moet je vader halen,
Huis en kluis met zware palen
Stukloopen, zoo hard het kan.

Suje,... suje,... zoet kindje,
Jij moogt niet zoo schreien,
Jij moet vadertje bevrijen
Als je groot bent, vrindje!

⁸³ zie noot 81

Zon⁸⁴

Daar buiten, daar buiten
daar tinkelt de zon
daar tinkelt de zon op de straat.

En ik mag niet uit
en ik mag niet uit
hoe luide mijn hart ook slaat.

«Jij blijft in mijn huis
en als 't je niet lijkt
dan geef ik je niet meer te vreten!«

Toen heb ik als 'n kindje
zijn wille gedaan
en ben ras weer nedergezeten.

Maar buiten, maar buiten
daar tinkelt de zon
daar tinkelt de zon op de straat.

Zij zingt en zij zingt
zij zingt er een zang
mijn harte, mijn harte
bonk toch niet zoo bang
zij zal niet zoo ras het vergeten.

Zij zingt morgen nog
en zij zingt nog nadien
en zij zingt en zij zingt nog
als wij zijn vrijlien
dan hoef je geen meester te weten.

Dan ga je naar buiten
als tinkelt de zon
als tinkelt de zon op de straat.

Dan gaan we naar buiten
met meester en maat
die allen dan broers zullen heeten.

Wat tinkelt , wat tinkelt
wat tinkelt in mij
wat tinkelt die zon in mij maat.

⁸⁴ verschenen in *De Zaaijer* van 1 september 1906. Dit gedicht wordt genoemd in de brief van 11-7-1906.

DE BRIEFBESTELLER.⁸⁵

De briefbesteller gaat voorbij,
de bel riep niet haar roep naar boven,
ik kan het maar niet goed gelooven
en zie, of hij nog wendt naar mij.

Twee dagen heb 'k je niet gezien,
mijn liefste lief wat kan dat zijn,
dat je niet zondt een briefje mijn
ben je niet wel, gansch ziek misschien ?

Zit nu de dokter aan je bed
wijl ik mijn cijfers hier moet pennen
en zit hij peinzend, om te kennen
oorzaak, die zoo je pols verzet.

Ach liefste lieve toe, dat niet !
wat kan een ziek-zijn je wel baten,
en ik arme alleen gelaten
schrei niet en denk niet van verdriet.

Ach liefste lieve laat dat zijn,
ik zal je heusch weer warmpjes kussen,
en alle weeën henenblusschen
van jou, kom toch tot broertje dijn.

Of 't blanke hoofd, zit het nu op
insteede van ziekend neergelegen,
en strooit de zon haar gouden regen,
juweelstroom, door de ruit erop.

Ben je gezond en gaat de naald
door 't blanke linnen als een vischje,
dat diep, geremd door wier en lisje,
als goud in 't gulden water dwaalt.

Ben je gezond en zingt je lach
een toover naar het vensterkijn,
spranken je oogen parelschijn
en zonnen z' in den open dag.

Ben je gezond en gaat de stift
inkervend langs de kop'ren plaat
of schets je, teeken je, of laat
je verven branden hel van drift.

⁸⁵ gepubliceerd in de XXe eeuw, 12^e jaargang, blz. 110-113 en in *Wat zang en melody*, 1910, blz. 50-53, wordt genoemd in brief 7 en 28.

Ben je gezond en deed je dan
mij zoo verdriet en bijtend lijden
met 't eindloos eindloos beiden
der bel, van den bestellerman.

Waarom niet 'n vogeltje in een kooi
met zwarte lijntjes opgesloten
't had mij zoo heerlijk frisch gefloten,
't zingt toch van jou, dat zingt mij mooi !

Waarom niet 't beestje warm en dicht
de spoortrein en de bus gegeven,
't brengt mij toch leven van jouw leven
jouw lach, je stem, je oogenlicht !

Twee dagen zijn voorbijgegaan
en 'k heb nog niets mogen ontvangen
mijn hart is dof en al mijn zangen
verstommen, 'k wil wel sterven gaan.

.... De briefbesteller gaat voorbij
de bel riep niet haar roep naar boven;....
ik en kan het nog maar niet gelooven
en bid, dat hij nog wendt naar mij.

Fragmenten uit "Athanas"⁸⁶

(Athanas is een jonge Russische oer, die gedurende de revolutie onder de matrozen
der oorlogs-marine wordt gestoken. Wanneer aan boord van het schip opstand
uitbreekt, gaat hij zijne makkers voor)

Het schip wiegelde mee
met 't wild watergeweld
en alles eraan schudde.
Boven de roode vlag
lagen grauwe wolken dicht.
Athanas op de brug,
zooals een moedig hert
staat hoog boven een afgrond
op rand van steile berg
en stil beweegt en roert,
gaf hij rustig zijn bevelen
door al de koop'ren monden.
En voor bij de kanonnen
stond Nerus en zag toe.

⁸⁶ Fragmenten zijn gepubliceerd in NT, 1911, blz. 86 ev, het wordt genoemd in brief 10, 14 en 28.

Als 'n hoog wit beest op 't water
lag voor hen uit 'n schip,
daarachter staken masten
van 'n tweede dicht erbij.

Van ver klonk de trompet,
de helle tonen schalden
en braken op de lucht
vielen verbrokt terug.
daarna klommen seinvlaggen,
als vlugge snelle aapjes
in gladde hoge boomen
snelden ze op en neer.

Men vroeg de vlag te strijken
en 't schip over te geven.

“Vuur!” Athanas gaf bevel
en met een donderslag
die lucht en zee doorgolfde
braakte het voorst' kanon
een vloed van laaiend vuur
en toen spogen de andren
hun vuur er achteraan;
'n wa van gloeiend rood
een roode purper-vlammensprei
een veld roode papavers
streek toen over de zee.
De smook woelde om het schip
een witte mantel toen,
en hield het gansch verscholen.

De vlammen suisden door
en felle slagen knalden
en ramden op de lucht
en bulderden geweld.

Athanas floot te mannen;
en meè lei het geweld
doofden de vlammen uit.

Toen lag het voorste schip
van de vijand overzij
scheefhellend op het water,
en langzaam zonk de boeg
en langzaam zonk de brug
en zonken al de ra's.

De mannen riepen – ziet!

die heeft zijn pak al beet,
en die heeft afgedaan! –
en juichten, zongen lied'ren.

Dan vloog een vuur'ge bom
van ver over de zee
en sprong over hun schip
en sloeg den schoorsteen weg
en berstte dan uiteen.

En meer nog loeiden aan
en spogen vlammen vuur
en gloeiend scherp metaal
en razend luid geweld
op al de mannen neer.

Het schip sprong hoog en laag,
'lijk razend schichtig veulen
in brandende stal omspringt.
De ra's knakten omver,
de sloepen bersten weg,
het dek werd glad geschoren.
En overal klom vuur
met rook en joelen op,
maakte één groote vlam
die zuilen bouwde, hoog.
Dan hield het schieten op:
en machtloos en geslagen
lag 't roode schip op 't water,
'n loeiend vlamvend vuur.

(De opstand mislukt. Athanas wordt gevonnist en terechtgesteld.)
Petrowits is een om zijn rechtvaardigheid bij de matrozen geliefd officier, hij wordt,
tegen zijn zin, tijdens de opstand op het schip gespaard en voelt zich nu tegenover
Athanas te verplicht om de executie te volbrengen.

Toen traden allen aan,
in dicht gesloten rijen
stelden zij zich om de ra;
de mannen keken dof
en spraken niet. Zij leunden op
hun zwaar geweer en staarden
naar het water rollend
in witte kuiven om het schip,
of boven naar de de hoge hemel
strak-glad als zilvre koepel
dof glanzend, over hen.

De wind zong in de touwen
blies lapjes zeildoek bol

en speelde in de takels.
Vooruit roerde de trom,
'n doffe roffelslag
neurzeurde ver naar achter.

Petrowits ging vooruit
de sabel op den schouder;
zes mannen scherp gewapend
de spits op het geweer
liepen dicht achter hem,
Athanas in hun midden.

Bleek was zijn wang, aschkleurig,
zijn lippen waren bloedloos vaal
zijn oogen scherp en open.
Hij liep het hoofd omhoog,
recht tusschen al de mannen.

Veel keken vol meewaren
hem in het bleek gelaat;
hij keek, doch zag hen niet,
want hij treurde in zichzelf
om naderende dood. –

Bij de ra werd halt gehouden
twee mannen bonden hem
de voeten en de armen
in groote zware touwen,
dan werd hij opgeheschen.

Daar hing hij als een rund
geheschen voor het slachten
- 'stonds doodt het scherpe mes.
Rustig keek hij en zeker
eerst rond naar al de mannen
toen naar de lucht, de vogels,
en toen weer neer in zee.

Daar roerde weer de trom
in doffe roffelklaging.

De schout, na hem de dokter,
toen al de officieren
kwamen achter elkaar
in stoet naar voorgelopen
stelden zich om de ra
en om het zestal mannen
en keken naar Athanas
die rustig hen aanzag
en hoe zij zich er stelden.

Petrowits stond ervoor
het hoofd heel overbogen
en diep bedroefde blik.

De schout als ongevoelig
zoo strak en koud zijn stem
zoo vast en scherp zijn oogen
zei: "Luit'nant 't is tijd".

Petrowits gaf geen antwoord
en bleef gebogen staan.

"Luit'nant! staat ge te slapen?
ik heb bevel gegeven".

"Ik slaap niet Schout, maar toch
ik kan het niet volvoeren".

Even was 't hoofd geheven
- hadden zijn oogen dringend
in die des Schout's gestaard –
toen zakte het weer omlaag.

"Dus gij weigert het bevel?!
dus gij weigert Luitenant?!
Hooger schreeuwend klom zijn stem
en rood kleurde zijn slapen
en toen zijn gansche wangen
en fel lichtte zijn blik.
"Gij weigert?! "Ja, ik kan niet".

"Stil maar het is genoeg
"Gij zijt een officier
u heb ik niets te leeren
gij weet wat gij erlangt –
dienstweigering voor het volk!"

Toen wendde hij zich om –
- Heeren, gij officieren
ontneem die man zijn degen
rukt af zijn epauletten
en doet hem binden onder
die – Athanas wees hij aan –
die daar kan wel wat hooger."

Petrowits brak van schaamte
hoogrood met schreiende oogen
bukte hij het hoofd voor over
en dorst niet op te zien

en hoorde ganschelijk niet.

“Petrowits schiet toch, schiet toch
gerust ik scheld u kwijt
waartoe u zoo te wagen?”
schreeuwde Athanas neer
en wrong zich in zijn koorden
om los en neer te komen.

“Geef die schreeuwlelijk een kogel!”
beval de schout den dokter.
Deez' richtte zijn revolver
schoot Athanas in de beenen,
- kermend trok hij die fel omhoog
liet toen als lam ze hangen.

Het bloed in dikke stralen
gutste langs zijn schoenen neer
verfde het gele hout
papaver, marokijn.

De mannen stom verslagen
blikte met bange oogen,
de officieren dralend
kwamen met vier naar voren,
met schuchtere gebaren
deden zij naar het bevel.

Een nam Petrowits' degen
en brak hem op de knie,
toen, staande aan elke schouder
twee, rukten zij zijn epauletten
en knopen van zijn buis.
Dan heeschen twee matrozen
Athanas mans-groot hooger
en onder zijne voeten
werd Petrowits gebonden.

Athanas roode bloed
sijpelde langs zijn haren
en langs zijn slaap en baard,
hij rilde, sloot de oogen
en bleef zoo stille hangen.

Schoudert! legt aan! geeft vuur!
klonk nu de schouts bevel.

Toen knetterden de schoten
uit zes felle geweren
en felle vlammen suisden

en ketsten op de ra's
en drongen dipe erin.
'n Walm van brand en smook
en gif-benauwde damp
hing even om 't schip,
dan werd 't weer vrij en licht.

Daarboven hing Athanas
gebroken in elkaar
- 'n groote bloem leek hij
gerukt van grond en wortel
gebogen en verschrompeld
en rochlede te sterven;
zijn lippen puilden smachtend
zijn oogleên knipten zeer
dan werd hij stil en dood.

En onder hem Petrowits,
weg zakten zijne beenen
zijn romp hing in de touwen
zijn hoofd was omgeknakt
en liet de tong naar buiten;
het bloed van Athanas
gutste hem langs de wangen.

De trommel rondde zwaar
en dof, een doffe wijze.

Toen 't 's avonds donker werd
toen werd het dek geschrobt
de ra's en 't touw gewasschen:
de beide koude lijken
liet men omlaag in zee.

'T MANDJE.⁸⁷

Nu is het nestje warm bereid
het blanke lichte zachte nestje,
'n stuk van buurvrouw en van 't bestje
van tante en die overmeid.

Strikjes, lintjes, zachte wolletjes
liggen knus en dottig dolletjes
in het witte zijden mandje,
't mandje met het witte kantje.

⁸⁷ 't Mandje, waar HRH het over heeft in brief 14, komt uit *Een bonte vlucht*, blz. 43-44 en is ook gepubliceerd in *De Gids*, jaargang 75(1911), blz. 404.

Wat al hemdkens, wat al broeken
al die zachte luierdoeken,
wat al lichts en blanks en teer
't lijkt voor 't kleintje van 'n Heer.

Zooveel nachten, zooveel dagen,
heb ik moetje hooren klagen
„laar? waar komt dat al vandaan ?”
zie nu eens dat nestje staan.

't Nestje zacht en warm bereid
't blanke lichte zachte nestje,
'n stuk van buurvrouw en van 't bestje
van tante en die overmeid..

HET KINDJE.⁸⁸

De zon was gouden aan den hemel
Voor't venster was een blank gewemel
van blankwitte kapelletjes,
die, als zilveren schelletjes,
lui klepten nieuwen dag.

Het kindje was met zon geboren
en lag in doop van gouden gloren
te glanzen als een jonge roze
die, badend zich in gouden hoozen,
het pas uitbotte lijfje praalt.

Het werkershuisje was maar amper,
het dek en bedje was maar schamper,
de moeder had haar zog versleten,
en 't mandje, amper toegemeten,
had niets dat fijn was, teer bewaard.

De vader werkte dag en dagen,
de moeder tot het laatste dragen ...
maar toch was 't hen voor 't kindje bang,
bij 't lampje, stil, soms uren lang
spraken zij blij en toch vol vreeze.

De vader had soms niets te wrochten
en al de zorgen niet vermochten
den honger dan uit huis te houden,
en wat zij peinsden, ach zij zouden

⁸⁸ Het kindje, waar HRH het over heeft in brief 14, komt uit *Een bonte vlucht*, blz. 46-48

het kind niet welig kunnen hoeden.

Dan werd het in het huisje donker,
de moeder bette traangeflonker,
de vader staarde, zei niets uit,
alleen een somber tikgeluid
der oude klok riktikte dof.

Het kindje was met zon geboren,
en lag in doop van gouden gloren
te glanzen als een jonge roze,
die, badend zich in gouden hoozen
het pas uitbotte lijfje praat.

De zon was gouden aan den hemel,
Voor 't venster was een blank gewemel
van blankwitte kapelletjes,
die als zilveren schelletjes
luiklepten nieuwen dag.

Op de Internationale Mijnwerkersstaking⁸⁹

Het zwarte goud, het zwarte goud
dat wordt nu niet gegraven,
geschoond wordt niet en niet gebouwd
door al die zwarte slaven.

De ponnys staan in donk're stal
bij haar schraalbeleide ruiven,
de rusteloze lift hangt pal,
droomt niet van nederstuiven.

De schachten zijn een doodskuil
elk, zoo zwart en zoo verlaten:
wijn stierf van laatste lamp de druil
en de hakslag, in de raten.

En boven langs de wereld gaan
de mager-sterke venten
en lachen 't gouden zonlicht aan
en lucht en bloemenlenten.

En boven langs de wereld gaan
de sleepers, schoorder, hakker,
en zien elkanders bleekte aan

⁸⁹ Dit gedicht is gepubliceerd in de NT van 1912, blz. 278 ev., het wordt genoemd in brief 19. Het gaat om de grote mijnwerkersstaking van 1912 in Engeland.

praten elkaar hoofden wakker.

En boven langs de wereld gaan
verbolgen sterke mannen
wier vuisten klemmend builen gaan
wier harten kloppend spannen.

Daar is een licht dat nooit verstraalt
daar is een wil die ketens scheurt
één roep die voor hen allen taalt
en 'n worm tot kerel beurt.

Wat loopen en blinken en wat staal,
wat monden van kanonnen:
zij lachen! lachen om de praal
der kleur'ge eskadronnen.

Beeft nu de meester in zijn huis
wij jubelen in ons kot,
de meester voelt zijn hart niet pluis
wij voelen ons een God!

En als hij straks zijn loopen richt
- de maats zijn wel bedacht
want als een toorts is hun gezicht
als een vuurbrand hun gedacht. –

En als hij straks zijn loopen richt
dat zijn God hem dan behoede!
dan vloedt een wereldsch fel gericht
bijeën, in duizend zwarte vloedden.

Dan stroomden vloedden kerels aan
mager en zwart als zij,
die een wereldstrijd beginnen gaan
zich stervend vechtend vrij!

Dan vallen werelden in puin
en klimt een nieuwe macht!
dan glanst een heerlijk schoone tuin
uit vuurdoorflitste nacht.

Heil! Heil! mijn zwarte makkers nu
gij mager-kloeke venten,
de wereld wordt zoo straks van u
met al haar bloemenlenten.

Dan wordt het zwarte goud
voor u, voor allen u gegraven,
voor allen ons geschoord, gehouwd,

want vrij werden wij, slaven!

Het lied van Izaak⁹⁰

Op de tafel, beenen onder zich, gekruist,
het donkerrood omhaarde hoofd van boven dun bepluisd
voorover, over de korte romp, zat hij
en naaide. Het korte zwarte vest omlei
zijn smalle schouders, los. Zijn handen leken
wasgeele schrompelige bloemen, bleeken,
- die doemden in het licht, rezen en doken –
telkens uitblarend, telkens nieuw óploken.
De naald ging als een visch door water
als zilver vischje door zonnelichtgeklater
- het gouden lamplicht stroomde eroverheen –
door zijn gedoken vingers heen.

't Was nacht en stil was 't in de wijk:
wat zilvre sterren stonden in 't raam te prijck,
twee witte rozen, lagen zijn beide meisjes
zacht in elkanders haar, als blonde sijsjes
in vroege lente in elkanders veeren;
zij lagen rustig slapend naast hem neer.
En over hen sliep schuchter, stil van adem,
even in glans van gouden lampewadem,
zijn bleeke jonge vrouw, in donker bedsteediep.
Haar zwarte haar hing los en liep
in trossen over 't witte bed en 't witte nachtekleed,
zij leek een slapend kind, verbleekt van leed.
Hij naaide in 't licht en wijl zijn steken vielen
was niets te hooren, dan 'n moeheidszucht, 'n schriele,
en 't ritsen van zijn beenen en de kleeren.

Zoo zat hij al door jaren, duizend keeren 'snachts
en altijd dacht hij aan zijn kinderjaren,
hoe zijn vader en zijn moeder en zijn droomen waren
en wat het leven hem gegeven had.
Soms wijlde zijn hand en zat
hij stil en tuurde naar het jagen
der beelden in zijn hoofd en vlagen
smart beknelden dan zijn keel, zijn hart
hield even stil en voor zijn oogen werd het zwart.

Hem was in Warschaus Ghetto 't leven
tot hoon en knechtschap en tot leed gegeven.

⁹⁰ Het gedicht is gepubliceerd in NT van 1913, blz. 24-36. Het wordt genoemd in brief 20 en 21.

Zijn moeder, als de moeders van zijn stam,
het kind, met innigheid, aan warme borste nam
doch had geen zog.
Zijn vader prikte, als hij, in todde kleeren
dagen, nachten: kon niet keeren
de armoe uit armoedonkre kamer:
en buiten sloeg de hoon het zietje, als een hamer
het zachte staal.
Hij leerde Thora: van Christus den verrader:
van Jahwes machten eeuwig heil, van vader.
En toen hij knaap werd moest hij uit het werk
veel keeren daags naar school der Kerk;
- want ook het naaien had vader hem geleerd. –
Zij werkten dag aan dag van zorg verteerd.

Alleen op Sabbathavond dan schitterde witlicht
het witte tafeldeken en 't wit oudrengezicht:
dan werd Jahwe geëerd in liederen en zangen;
kreeg 't kleine maagje naar verlangen
boonen en soep, en somtijds ook wat vleesch,
insteede van brood en rijst en zout: en steeds
zegende vader dan zijn jong, klein hoofd
met handopleggen, werd Jahwe trouw beloofd,
en zegen afgesmeekt voor 't kind, zoo klein,
dat 't mocht, als d'oude vaderen, gezegend zijn.
Dan las de vader de Psalmen der profeten,
van al de wonderen die God zijn trouwen deed;
en als zij gingen slapen was hun hart
niet zoo weenende als steeds, en niet zoo zwart.

Tot op den Sabbath toen hij de Thora las
met anderen, in knapenschool der Kerk, het was
als hoorde hij een vreemd en luid gerucht aanslaan
door de stille wijk: de andren luisterden en gingen staan
en liepen, als zij hoorden 't vreemd gerucht
naar buiten, waar gekerm en brand was in de lucht.

Toen heeft hij hun kamer zijn vadertje gevonden
liggend over zijn moeder, die geschonden;
dood waren beider oogen, gedooft de gloed,
hun blanke Sabbathkleed was rood van bloed,
en om hun monden trok een fel afgrijzen:
voor 't venster ging een roode vuurzuil rijzen.

En later, toen, bij Martha's eerste kind,
- de sneeuwjacht gierde, de dagen waren blind –
toen lag zij, als een beest kermend in hol,
in bedstee, geen hulp, geen dronk, geen wol
tot dekking.
Het kind kwam dood in zwarten nacht

- lief had zoolang zoolang wat broods gewacht –
en als dat kwam was 't beiden haast telaat.

Hij keek strak voor zich en zijn donkere haat
golfde weer door zijn ziel; zooals een man
die iets bepeinst, 't gezochte beeld niet vinden kan,
zat hij, streek zijn bloemhand over zijn gezicht,
en deed dan even stil zijn oogen dicht.

Dan dacht hij aan de afspraak. Nog eens weer
zouden zij probeeren, nog een nieuwe keer.
Veel keeren reeds was het verkeerd gegaan;
opnieuw zouden zij tot hunne makkers gaan
en trachten hen te binden in een broederbond:
zouden hun leven samen eerst wat beter maken
en dan gesterkt, met anderen zich opmaken
tot Vrijheidsstrijd.

Hij peinsde, werkte, de ochtendstond
kwam, en met het eerste ijle zonneblond
was 't werk gereed en zat hij even stil,
gedoken, zonder kracht en zonder wil.

Toen kwam de winter en het loon kwam niet:
zij zaten dagen saam en spraken niet.
De kinders werden bleeker, mager de gezichtjes
en in de oogen doofden vonkellichtjes.
De warme kleeren waren voor brood verpand,
in de kleene kachel werd geen vuur gebrand,
en brood en zout kregen zij tot maal
en op verre tijden, en van mate schraal.
En buiten joeg de wind en storm en hagelslag,
maakte de sneeuw een witten dag,
ramen en deuren rilden in haar omsluiting. –
- Als hij weerkeerde, dag aan dag een zwerveling
om brood, ging Martha, 't zwarte doekje om,
en keerde s'avonds rillende en stom.
Bij de weerschijn van een straatlantarenlicht
legden zij zich in de bedstee, het gezicht
als slieden zij; maar hart en zinnen, open
van wee en zorgen en verdriet beloopden.

Izaak voelde droef hoe diep in zijn gemoed
verbleekte blijde hoop en lichte wetensgloed
en laf daardoor, dorst hij zijn kinders, Martha, niet
te schouwen. Martha werd bleeker, liet
haar zwakken lach nog tot hem gaan, maar vaak
als hij insliep naast haar lag zij in waak
en schreide, schreide bitter.

Daar werd het Lente. Gouden zonne scheen,

witte wolkjes gleden hoog, door blauwe heemlen heen,
sijsjes en musschen tijlpten op de daken:
aan dorre potjes knopjes openbraken
en groen, en rood van bloempjes, stond hier en daar een struik.
Martha en Izaak zaten over elkaar en sluik
keken zij weder in elkanders oogen.
Hun zielen, licht weer, lachten op en bogen
naar elkaar zooals twee blanke zonnebloemen doen
nijgend tezaam naar zonne, op gouden zomernoen.
Zij werkten beiden, en hun handen gingen
als snelle tangen die 't zilvre naaldje vingen
en duwen 't telkens, telkens, verder.
Het raam stond open, in de kamer werd er
door zon een gouden wa gespreid:
een roode koperketel in gedweeïgheid
pufte zijn witte puffjes op van 't stookje
en vliegjes dansten in 't goudbeglansde rookje.
Een orgel neurde ergens ver, wat heesch,
een kinderlach, als perels tik'lend, rees.

Steven kwam binnen; zwart was zijn haar en baard
zijn oog, nog zwarter, was door goud verklaard.
Zijn lange beenen droeg hij ongemakkelijk:
zijn kleeren hingen los en rul en zaklijk
om 't hooge lijf. Zijn handen staken weg
binnenst zijn broek. Als een karretje op den weg
veerde zijn hoofd bij 't loopen op en neer:
zijn mond was strak, zijn wangvleesch strakte zeer.

Hij kwam. Zooals een lentezon in tuin doet
bloem en blad wekt zij in eenen gloed
en alle struiken zijn opeens aan 't bloeien,
zoo liet hij nu als gouden licht uitvloeien
zijn woorden, toen hij groet geboden had.
Dat de makkers eindelijk waren zat
te slaven voor te kleen een loon.
Dat zij staakten en kwamen, saam, naar Izaaks woon
om zijn wijsheid en beleid te vragen.
Zoo springen hoenen, schrikkend, uit groene hagen
waar zij rustten, als zij toen sprongen
van tafel en zich naar Steven drongen:
zij keken! vroegen! en stamelden, verbaasd!
maar een groot rumoer kwam aangeraasd
en duizend hoge stemmen klonken naar omhoog.
Toen greep Izaak naar zijn jas en vloog
gelijk een havik vallend naar buit
het hoofd voorover, fel, de kamer uit;
vanaf dien dag leidde hij zijn kameraden.

Het roode licht was als een gouden krans

om 't roode haar van Izaak: in den glans
zat links nog Steven, rechts een Andre maat
die Willem heette. In 't oud omgrijsd gelaat
priemden twee kleine droeve donkre oogen,
hij was wat scheef, en nek en rug-gebogen.

Izaak zat voor de vergadering. Als 'n vuurtoren
staat aan donkre zee – de roode gloren
kleuren de koppen der golven even, heel ver, -
het eene licht, hem boven, scheen er
en wekte hier en daar met schrampen uit het duister
gezichten, donkre rompen, en de luister
van vonkelend belichte, glanz'ge oogen.
Als nachtstille bloemen, nauw windbewogen,
zat de vergadering, donker stil. Diep gingen lange wanden
het duister in. Als zwarte schimmenranden
voor zwartomnachte vensters, beiderzij,
stonden machines, donker, in een rij:
een glimpje van de lamp, een sterre, scheen
een tintellichtje over de schimmen heen.

Zijn stem was als een klokspel over donkere hei:
klinglend, als in zeestraat, snachts 'n boerenrij.
Hij sprak. Zijn woorden gingen als vogels
uit nest, snel, vaak als uit vuurloop kogels
of als zilvren stralen uit machtige fontein.
Hij sperde zijn oogen groot en kneep ze klein:
zijn lippen beefden vaak, zoo sprak zijn ziel
in 't woord, dat als water van een berg, van zijn lippen viel
in 't drooge dal, de luisterende ooren.
Zijn handen sprongen als hamers, vast vierkant, vooruit
aan dunne polsen, spreidden soms als vanen uit
boven zijn hoofd, waren soms twee kromme takken
stompig, naast zijn schouders: of hij liet ze zakken
als zware slingers, hangend, naast zijn romp.

“Wanneer wij doorgaan, laten onze rechten
benemen en niet weerstaan, niet vechten
met macht en krachten: wee ons! wee ons!
want redeloos als beesten werden wij. –
De knechten blijven knechten, heeren blijven de heeren;
knechtschap is hard te dragen een bitter deren.
Werken tot de rug krom is en slap het hart
werken tot 't bloedbeloopen oog niets ziet dan zwart,
werken tot amechtig naar adem hijgt de borst
en 't brandend gloeiend lichaam hunkerend dorst.
En daarvoor leven? wie werkend vandaag, vreest niet
den dag van morgen, overmorgen, 't hongerverschiet?
Wiens schrale loon reikt ooit genoeg?
wie ontbeert niet, en leeft als 't hem gevoegt? –

- Een parlement! Wetten! 't Zijn wachters
bij hun macht. Pantser waarachter
veilig als in geldkluisbuidel, hun heerden wordt bewaard.
Komt mee naar 't groote plein zie vergaard
de duizenden in hun wijnzalen, rijk verlicht.
Wij, opgejaagd!, komen bijeen als uilen, elkaars gezicht
kunnen wij niet zien en proeven niet
waar het verraad wegschuilt en tot bespringen spiedt. –
- De dag van morgen moet een zege worden:
de werkers, de ontwaakten, moeten bij duizenden in orden
zich verzamelen. Een dag zullen zij nu eens niet zwoegen
maar achter hunne vaan zich voegen
en krijten om wat vrijheid onder 't luchteblauw:
want als een bloem, gesloten, in morgendauw
opgaat naar zon, zoo wil ons hoofd naar Vrijheid.
- Het kind moet ongehinderd, als een jonge berk
in tuin op kunnen klimmen, rijzend hoog en sterk,
dat het licht verlangt te proeven met zijn oogen.
De vrouw wier borst opzwellt tot zoogen
haar kracht zij niet te koop en niet der vrouwen schoot;
o! eens zal de wereld gelukkig zijn en groot
de broederschap onder de broedermenschen.
Wie zullen bereiken?! wie zullen zien?! –
Nu gaat de zonne voor mijn oogen vliên
een wolk van wee, een wolk van damp en bloed
zie ik, een bitter strijden woedt. –

Hier stokt zijn woord, zijn gezicht werd bleek
zijn oogen sloten, zijn mond geleek
een vlag die inelkander doekt
zoo slap; - dan begon hij weer verkloekt
en sterk, dat zijn woord een oog blonk wijd:

“Zooals gij weet is door de kleerenmakersstrijd
vergaderen en samenzijn verboden,
daarom wij hier geheim u noodden.
Spreekt allen morgen op uw werk voor onze zaak
dat 't volk u volgend in beweging raak en met u ga
als scholen visschen achter voorzwemmer in zee,
dat gij een stroom van makkers voeren mee,
dat 'n tuin van vanen boven ons uitvloeie,
en dat het hart der heerschers even schroeie
door dit hun vreemd en nieuw en bang gezicht.
De kleermakers, weet ik, kennen hun plicht,
zullen voltallig met u zijn en hun gezinnen.
Hun loonstrijd zullen zij winnen, winnen
als 't moet alleen. In den strijd om 't blijder leven
die elke jaardag luider opklinkt, als in dreven
ontluit de nieuwe Mei, zijn zij niets enkel,
met u samen een macht. Dus ga allen en sprenkel

de regen van uw woord, als 'n tuinder water giet,
op rozenkronen, in zielen van uw makkers, dan vliedt
de dorre lafheid en geurt dauw van vertrouwen.
Toen stonden de mannen op en stonden op de vrouwen
- als buffels breed, als slanke struiken, rank, -
zij mompelden en spraken tot elkander, dof van klank,
en schuivelden uiteen bij groepjes en bij paren
gingen naar donkre uitgangspoort. Enkle waren
naar voor tot Izaak heengegaan:
als boven om een godsbeeld, laaggezeten, staan
zwartmarmer-goudbelichte zuilen in rondes godenhof,
zoo stonden zij om hem, die zat; vroegen en spraken lof.

Toen Izaak langzaam stappend, met Steven
en Willem naast zich, uit de uitgang trad,
werd hij door sterke handen, 't duister uit gevat,
geheven in een rijtuig, dat donker als een doodsbear,
bezijden den weg in duisternis stond klaar,
en wijl zijn stem gesmoord werd zijn handen werden omkoord
draafden de paarden met den wagen voort.

't Was stil, nog heel vroeg in den morgen
de sterren straalden nog heel teer, verborgen,
van achter 't zilvren licht dat overtrok de hemel.
Aan hemelgrenzen bloeide op gewemel
van goud en parelmoer, gloeiend karmijn.
De zonne klom, en in haar gouden schijn
stonden steden, straten, huizen op,
werd 't licht in 't grauwe werkersslop.

Martha zat voor 't raam bleek en gebogen
de handen saam in schoot, en dwalende de oogen
waar geen aanschouwen en geen licht in was;
zij keek alsof zij door 't buitenglas
maar keek naar verre Izaak en keek in zich zelve.
Op tafel waren bloemen, rood, in bord gevleid
als een roode bloemkrans, glanzend uitgespreid;
en op twee stoelen hingen glad gestreken
de witte kinderjurkjes, die twee vlaggen leken
met groote roode ster, een bloem in 't midden.

Zij zat zoo stil daar, van laat-middernacht,
had haar leven, hun samenleven overdacht,
en wat met Izaak wel gebeuren zou;
de vrees voor hem perste haar harte nauw
en klopte in haar slapen slagen... slagen.
Zij kon het bange denken niet verdragen
en kon toch ook niet eindigen daarmee.
Zij zeeg naar achter wijl zij samendeed
de oogleden. Maar schrikte weer omhoog,

en zat weer recht en peinsde, dwalend het oog.

Toen het licht werd, heeft zij haar kracht herwonnen
is aan kamerwerk en bedgerei begonnen,
wekte en wiesch de kinders, omdeed hen de japonnetjes,
dat ze voor haar stonden als twee Meizonnetjes
met roode hartjes, als van zij, gemaakt.
Zij wiesch zichzelf, het bruiloftsdoek gehaakt
van creme wol, deed zij over haar witte blouse:
- zij schonk de kinders melkpap in de kroesen –
en lei toen aan haar borst een stralend roode tulp,
- die lag daar als een rood koraal in witte borstegulp; -
en toen de buurvrouwen haar kwamen nooden
heeft zij hun van de bloemen, als vlammekens, geboden
en is dan met hen mee naar 't werkersfeest gegaan.

'n Tuin van bonte bloemen, de speelsche wind
springt, als op heuvelen een kind
onhoog, omlaag, van hooge op kleine neer,
en deint de kleurge kronen heen en weer:
zoo was de stoet in gang. Papaver woeien
hoog de roode vanen; daaronder kleurengloeien
als van violen, wit en blauw en paars en geel,
de menschen, mannen en vrouwen, kinders, in de veel
gloeikleurige kleeren. De zon vloot goud.
Vloot gouden om de laaiend lange stoeten
lei goudtapijten voor de gaande voeten
en hing hen gouden sluiers, schit'rend, over.
De vogels zongen in 't groenblauw brandend lover
veel koperen bazuinen werden hoogluid gehoord!
- die hadden uit den stoet als goudmuntjes gegloord.
De mannen en de vrouwen, en de kinders
met hen, gingen hoog van gang, en glinsters
van geluk zonden door hunne oogen:
om bloementuil was meen'ge hand gebogen.

- De menschen gingen, en hun wil ging met hen,
hun stille wil die diep in hen geborgen
aarzelend ópdook en wegschool, als bij morgen
de nieuwen dag en nacht dringend in elkaar vervloeien;
dan was de felle wil lichtend aan 't gloeien
dan weer donker: elk hoofd bezon
zijn licht verlangen, Izaak te zien, en dat 't niet kon
was weer de donkre zwarte nacht.
Maar als 't jonge licht, telkens met blanker kracht
de nacht verjaagt en maakt een zonnehemel
zoo vloodt de donkre wanhoop voor gewemel
van 't blanke willenslicht.
In elke ziel had zich de wil gericht
als 'n roode vogel die in donker nest zit op

net beuren kan uit 't zware loof de rooden kop,
schuchter beziet zijn kleine zelve:
het roode halsje uit het bladbedelven. –

Zij waren dan aan de gevangenpoort gekomen,
- veel arbeiders waren nog met hen gegaan
hadden arbeid neer, en kielen uitgedaan,
veel winkeltjes en kraampjes werden nog gesloten –
hier zou, men had het 's morgens snel besloten,
een zangegroet gebracht worden van ver, uit vele kelen
aan Izaak den gevang'ne opdat die zang zou streelen
en blijmaken zijn hart; hem melden, dat zij waakten
met hem, en zij, als hij, naar zijn vrijheid haakten.
Toen!

het was vreemd, als water in een pan
dat spartelt op en toch niet over wanden kan,
het spartelt en het trantelt laag en hoog,
zoo kronkelde het volk dooreen in gril'ge boog,
en drong ál dichter wetend, wetend niet, naar poort,
gelijk een kogel die zich zelf boort
en toch geboord wordt.

Den schildwacht, plots,
zijn wapen werd ontnomen, de deur werd schots
en scheef gebeukt, bezweek! en als 'n stroom door open sluis
drongen de drommen, golvend, in het huis. –

- 'n Hoorn weerklonk en hoogluid stemmen riepen
en wapens rinkelden! soldaten haastig liepen,
Martha en Izaak drongen samen, dicht,
gestuwd door 't dromgewoel, ter poort, gezwicht
daareven voor het dromgeweld.
Izaak keek droevig en had zich gesteld
om wat te spreken en 't woeden af te raden,
maar wijl de mannen, vrouwen, om hen, traden
droegen zij hen beiden als een zege mee;
gelijk een bootje door een wilde zee
als 'n schelpje wordt omhooggenomen:
hij zag de soldaten nader komen
hij hoorde het bevel, hij zag de schoten!
de bajonnetten zag hij schennend gaan stooten
in hagen lijven; en een kreet van wanhoop
schorde uit zijn keel. Martha vol blijde hoop
hield, gelukkig, zijn arm en streelde zijn hand;
maar als zij naar hem opzag nu, als zonland
donkert plots, door donkre wolk, zoo donker
werd 't voor haar, en wit werd ze, en tranen dronken er
de lippen. Zij trok hun handen, angstig, dicht opeen.
Een officier kwam aangevlogen en riep, uiteen! uiteen!
De menschen drongen, de gang en plaats was nauw, de drom was dik.
Tot aan de poort waren zij: een oogenblik

De vrouwen, zij die droegen, zoeken haar kinders.
De vrouwen, zij die dragen, beven in tranen.
De zusters weenen om des broeders lot
en veler harten krimpen om de lieve man.
Zwart waart de Honger rond door alle steden;
zwarter sluipt achter hem met grooter schaduw
de hellegrauwe Dood.

Daar was 'n tijd dat gij als konings waart.
Recht van lijf, fier van gang, lichte leefkracht in uw oog;
en nu zooals de hagel neerslaat in 'n storm,
zoo valt gij en ge lacht of weent, de storm giert door
de velden, worden rooder van uw bloed. Uw aanbeeld
staat verlaten; 'n oude man poogt 't heffen van
de hamer. De muren vallen in elkaar, de mijnlift
draagt slechts vrouwen, jonge knapen.

Wij groeten u geslagenen
en verslagenen.
De legers der Vrede zijn verslagen
en de broedermoord tiert onder broeders.
Nu zijn de banieren, de rooden,
omhangen van rouw,
de zang der Kameraadschap zingt niet meer!

OUD LIED.⁹²

Mooi kind, hoe het toen zomer was!
de hoge zonnebloem stond goud
en goud beblaard het ranke hout
en bloem en bloem verdook het gras.

Toen zong je stemme ijl en fijn
met 't roode mondje, uitverkoren,
een zangring liedje in mijn ooren
een oude kinderzange mijn.

De klankjes sloken naar den tuin
en stoeiden daar een dansemaat
rond vlinderkens met zongelaat
en bijtjes goud en bruin.

Maar toen, mijn arme oude moer
heb ik aan bangen nood gedacht

⁹² *Een bonte vlucht*, 1911, blz. 51-53, wordt genoemd in brief 23.

aan meenge angst en hongernacht
't huis zonder licht en voer.

Hoe wij met moegeschreide oogen
met honger moesten slapen gaan,
voor warmte lijf aan lijfje aan,
de kopjes naar elkaar gebogen.

En hoe, als 't morgen werd en licht
uw hoofd zich weer in kommer beurde
en wijl uw hart van weedom scheurde
ge ons zoendet op het bleek gezicht.

Hoe wij dan rillend en gebogen
gingen door zwarte achterstraat
naast arme hongerkameraad,
naar 't somber huis, het hooge.

Daar zong mijn stemme ijl en fijn
een liedje dat ik slechts verstond,
daar schreide uit mijn kleine mond
de blijde kinderzange mijn.

.....
Moeder, hoe het toen zomer was ...
de hooge zonnebloem staat goud
en goud beblaard het ranke hout
en bloem en bloem verduikt het gras.

De klankjes sluiken naar den tuin
wie weet hoe ver de wind wel gaat
misschien zij u wel wekken gaat
waar gij nog onder 't puin

de blonde hemdkens, eindloos, naait
de strookkens past, de spelden steekt
de traan wegduwt die schuchter leekt
en 't rappe wielken draait.

5. Gepubliceerd werk van Samuel Bonn

Naar het dagen : verzen, Amsterdam, 1907
"Wat zang en melody", Maatschappij voor goede en goedkoope lectuur, 1910
Een bonte vlucht : verzen, Van Dishoeck, 1911
Immortellen : verzen, Van Dishoeck, 1912
Maria's bruidzang, Ontwikkeling, 1917
Zangen van hoop : gedichten, Mij. voor goede en goedkoope lectuur, 1919
Ontwakening en De gelofte : verbeeldingsspelen, Arbeiders Jeugd-Centrale, 1924
Jonge mei : verzen, Querido, 1924
Gewijde liederen, Querido, 1926
Het nieuwe gezang, 1927
Erwachen : symbolisches Spiel, S. Bonn; uebers. aus dem Holl. von Bruno Schönlanck, Berlin, 1927

6. Bibliografie

Buiting, H., *De Nieuwe Tijd, Sociaaldemocratisch Maandtijdschrift 1896-1921*, Aksant Amsterdam, 2003

Etty, E., *Liefde is heel het leven niet*, Uitgeverij Balans, 5^e druk 1997

Houwink. R., 'Boekenschouw', *Den Gulden Winckel*, jaargang 19 (1920)

Markus, N., 'Waarom Schrijf je nooit meer?' *Briefwisseling Henriette Roland Holst – Henk Sneevliet*, Stichting beheer IISG, Amsterdam 1995

Mathijssen, M., *Naar de letter. Handboek editiewetenschap*, Constantijn Huygens Instituut, Den Haag 2003

Roland Holst, A., *Briefwisseling met Richard en Henriette Roland Holst*, Amsterdam Uitgeverij de Arbeiderspers, 1990

Schalten, C., *De krachten der toekomst, tweede deel*, Amsterdam P.N. van Kampen & zoon, 1907

Stuiveling, Dr. G., *wegen der Poëzie, Beknopte beschouwingen over de Nederlandse dichtkunst sinds de oorlog*, N.V. De Arbeiderspers, Amsterdam 1936

Tibbe, E., *Vier kunstdebatten omstreeks 1900 : meningen over kunst en samenleving van Herman Gorter, Henriëtte en Richard Roland Holst, Herman Heijermans, Jan*

Toorop, Theo van Doesburg, Piet Mondriaan en anderen, Nijmegen University Press, 2000

Tilanus, L., *Leermeester en leerling: de brieven van R.N. Holst aan J.S. Sjollema: met vijf brieven van Henriette Roland Holst-Van der Schalk*, Zutphen: museum Henriëtte Polak, 2005

Roland Holst, H., 'Literaire Kritiek', *De Nieuwe Tijd*, 12^e jaargang 1907, blz. 860-863

Luikinga, A.J., 'De overleden dichter S. Bonn', *De Socialistische Gids*, jaargang XV, no. 10, oktober 1930, blz 617-624

Polak, H., 'Revolutionaire Poëzie', *De Socialistische Gids*, jaargang III, 1918, blz 750-762

<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/259683/Heinrich-Heine>

<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/313494/Karl-Kautsky>

<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/239349/Maksim-Gorky>

<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/408326/Nikolay-Alekseyevich-Nekrasov>

<http://www.dbnl.org/auteurs/auteur.php?id=deys001>

<http://www.dbnl.org/auteurs/auteur.php?id=dish001>

http://www.dbnl.org/tekst/laan005lett01_01/laan005lett01_01_6728.php

http://www.dbnl.org/tekst/bork001schr01_01/bork001schr01_01_0318.php

<http://www.genlias.nl/nl/searchDetail.jsp?val=0&xtr=15364619&vgr=1>

<http://www.genlias.nl/nl/searchDetail.jsp?val=1&xtr=25666417&vgr=4>

<http://www.genlias.nl/nl/searchDetail.jsp?val=3&xtr=22741629&vgr=1>

<http://gutenberg.spiegel.de/autor/505>

<http://www.historici.nl/Onderzoek/Projecten/BWN/lemmata/bwn3/sandberg>

<http://www.iisg.nl/bwsa/bios/adama-van-scheltema.html>

<http://www.iisg.nl/bwsa/bios/collem.html>

<http://www.iisg.nl/bwsa/bios/heijermans-h.html>

<http://www.iisg.nl/bwsa/bios/tak.html>

<http://www.iisg.nl/bwsa/bios/wiedijk.html>

<http://www.iisg.nl/bwsa/bios/wijnkoop.html>